

VIJEĆE MINISTARA BiH
Ministarstvo civilnih poslova

STRATEGIJA KULTURNE POLITIKE U BiH

Sarajevo, juli 2008.

Komisija za izradu kulturne strategije u BiH

Spahić Ibrahim, predsjednik
Labović-Marinković Ljiljana, potpredsjednica
Đapo Zijada, sekretar
Filandra Šaćir
Finci Jakob
Hajro-Lojo Azra
Jeremić Dubravko
Kenjalović Milorad
Lovrenović Dubravko
Musa Šimun
Repovac Hidajet
Šušnjara Snježana
Tanović Lamija
Zahirović Šaban

Član Komisije po funkciji je ministar civilnih poslova BiH

Saradnici-autori separata Strategije kulturne politike u BiH:

Bjelošević Predrag
Bučan Samra
Finci Jakob
Gojer Gradimir
Hajro-Lojo Azra
Kovač Nikola
Kulenović Tvrtko
Lovrenović Dubravko
Misirlić-Perduv Ljiljana
Musabegović Sadudin
Odavić Đorđe
Repovac Hidajet
Risojević Ranko
Šušnjara Snježana
Tanović Lamija

Sadržaj

Uvod

1. Kulturno-historijski kapital u BiH
2. Kulturne posebnosti u BiH
3. Kulturna demokratija
4. Demokratsko društvo i kulturna politika
5. Kulturno naslijeđe u BiH
6. Kulturna politika u sistemu
7. Tržište i kultura
8. Programi i projekti u kulturi
9. Kulturne industrije
10. Izdavaštvo i književnost
11. Muzika i diskografija
12. Filmska industrija
13. Likovna umjetnost
14. Komunikacije
15. Kulturna politika i teatar
16. Međunarodna saradnja u oblasti kulture
17. Ciljevi strategije kulturne politike u BiH
18. Osnovna dugoročna opredjeljenja kulturne strategije u BiH
19. Prioriteti i akcioni program kulturne politike u BiH
20. Program ostvarivanja strategije kulturne politike u BiH

U v o d

Transverzalne studije o kulturnoj politici i kulturnoj raznolikosti Vijeća Evrope uključile su i Bosnu i Hercegovinu. U središtu istraživanja za ove studije nalaze se tematske cjeline: specifični oblici raznolikosti u strukturi stanovništva, pravni i zakonodavni okviri i aktuelno stanje, te prioriteti kulturne politike u evropskim zemljama. Posebno je naglašen interes za opis i statističke podatke o stanovništvu kako bi se došlo do demografskog profila zemalja, zatim, informacija o promjenama populacije, ustavnom i zakonodavnom okviru upravljanja, administrativnoj strukturi i, napokon, ključna pitanja strategije kulturne politike u zemlji.

U Bosni i Hercegovini oblast kulture je decentralizirano uređena. Ministarstvo civilnih poslova BiH nadležno je za utvrđivanje osnovnih principa koordinacije, usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i definsanje strategije na međunarodnom planu u oblasti kulture. Na nivou entiteta postoje ministarstva nadležna za pitanja kulture i to u Republici Srpskoj Ministarstvo prosvjete i kulture a u Federaciji BiH Ministarstvo kulture i sporta. U Federacije BiH nadležnosti u oblasti kulture dalje su na nivou kantonalnih ministarstava. Brčko Distrikt BiH ima odjel nadležan za pitanja u oblasti kulture.

Sektor kulture u Bosni i Hercegovini, u odnosu na druge sektore, u proteklom periodu bio je znatno marginalizovan. Kultura je u junu 2006. godine, na inicijativu Komisije Vijeća ministara BiH za izradu kulturne strategije BiH, prvi put uključena u revidiranu Srednjoročnu razvojnu strategiju BiH 2004-2007. (PRSP), čime je tek stvorena mogućnost da se kulturna politika razmatra u kontekstu jačanja socijalne kohezije u Bosni i Hercegovini kao jedna od strateških politika razvoja društva.

Institucije kulture, nauke i umjetnosti u Bosni i Hercegovini nalaze se u teškom materijalnom, kadrovskom i organizacionom stanju i zahtjevaju značajniju podršku institucija vlasti. Učešće nevladinog sektora u kreiranju kulturne politike je značajno, ali je nedovoljno podržano sistemskim mjerama i kulturnom politikom. Imajući u vidu realno ekonomsko i socijalno stanje u kojem se nalazi Bosna i Hercegovina nije realno očekivati da će liberalizacija tržišta i potpuno prepuštanje kulture slobodnom tržištu omogućiti intenziviranje njenog razvoja bez prisustva institucionalne podrške od strane svih nivoa vlasti.

Bosna i Hercegovina je zemlja u tranziciji. Rat je u Bosni i Hercegovini prouzročio brojne, zapretene i latentno prisutne probleme. Pored ratnih razaranja, u kojim je stradalo mnogo stanovništva, veliki broj ljudi je napustio zemlju i taj trend odlaska iz zemlje, u nadi boljeg života, traje i danas. Očekivalo se da će se mnoge porodice, raseljene u toku rata, jednog dana vratiti na svoja ognjišta. Međutim, danas je sve očitije da je taj povratak slab i da su se one, uglavnom uspješno, asimilirale i integrirale u zemlje koje su ih prihvatile. Naravno da oni ne zaboravljaju svoju zemlju i nastoje kulturom, jezikom, tradicijom i običajima predstavljati Bosnu i Hercegovinu u svijetu. U 117 zemalja svijeta Bosna i Hercegovina ostavlja svoje tragove zahvaljujući ovim pojedincima ili grupama.

Međunarodna i regionalna kulturna politika i saradnja pokazuju potrebu postojanja programskog i planskog povezivanja, što treba da utječe i na cjelinu

razvoja Bosne i Hercegovine, kao i njenih strateških interesa za slobodan protok ideja, ljudi i projekata u zemlji i svijetu.

Razumjeti i prihvatiti ideju da je kultura nezaobilazna snaga za transformaciju društva u cjelini nije nimalo lako u situaciji kada ni pitanje kulturnih raznolikosti u Bosni i Hercegovini nije još suštinski postavljeno, jednako kao ni dijalog o dobrom upravljanju u kulturnoj politici, angažmanu civilnog društva, asocijacijama kulture i umjetnosti, nauke u interakciji s državnim institucijama i njenim strukturama, ili, pak, o međunarodnoj saradnji koja bi pomogala promoviranje zemlje.

Zbog svega toga strategija kulturne politike u Bosni i Hercegovini, koja bi bila u funkciji upotrebe svih raspoloživih resursa od finansijskih do naučnih i umjetničkih, postavlja se kao prioritetan zadatak s ciljem razvoja kulturnog kapitala radi postizanja glavnog dugoročnog cilja a to je kulturno održivi razvoj. Ona bi tako markirala i zastupala ciljeve i instrumente razvoja kulture u Bosni i Hercegovini za dugoročno razdoblje, kulture u širem i kulture u užem smislu, institucija kulture, umjetnosti i kulturnih industrija, kulturnog naslijeđa, kulturnih odnosa, te međusektorskog djelovanja. Kao takva, ona bi bila dio razvojne politike naše zemlje koji će razmjenu i plasman proizvoda kulture i kulturne industrije prepoznati i kao područje interesantno za ulaganje i vlastiti razvoj.

Potrebno je razvijati svijest o kulturi, podsticati nove inicijative u institucionalnoj i subinstitucionalnoj sferi kulture, partnerstvo s drugim sektorima kao i međunarodna partnerstva. Intenzivirati, spajanjem ciljeva i sredstava, interes za kvalitetne vrijednosti i proizvode u institucionalnoj i subinstitucionalnoj kulturi; dati podsticaj razvoju vrijednosti, očuvanju i vrednovanju kulturnog naslijeđa; te afirmirati zajednički karakter vrijednosti, ali i uz to da se istovremeno čuva i održava multikulturalna raznolikost, koja Bosnu i Hercegovinu karakterizira. Pored potrebe za podsticanjem razvoja kulturnih institucija, potrebno je podsticati i udruženja građana u oblasti kulture kao i kulturna društava nacionalnih manjina.

1. Kulturno-historijski kapital u BiH

Historija i kultura su nerazdruživo međusobno povezane. Bitna razlika među njima je, ipak, u tome što je historija i kao redosljed događaja i kao nauka o njima vezana za datume, čak i kada, u ovom drugom slučaju, u zaključcima pravi široke zahvate povezujući međusobno udaljene datume i tvoreći novu smislenu cjelinu. Kultura se, naprotiv, u vremenu stalno gradi i razgrađuje, ali nije vremenu podložna: ona postoji i iznad njega i izvan njega, kao zasebna sfera koja se ne zasniva na protjecanju, nego na oblikovanju.

Kulturno-historijski kapital u Bosni i Hercegovini heterogen je u najboljem značenju te riječi, obuhvatajući kulturna dobra nastala u širokom rasponu od predhistorijskih i antičkih do srednjovjekovnih, osmanskih i modernih vremena. U njegovom nastanku, zahvaljujući geografskom položaju BiH, sudjelovale su četiri velike kulturno-civilizacijske "radionice": mediteranska, srednjoevropska, bizantska i orijentalno-islamska. To je jedna od presudnih činjenica koja je

djelovala na tok i sadržaj kulturnog razvitka Bosne i Hercegovine i bogatstvo formi njenog kulturno-istorijskog naslijeđa. U svijetu koji se ubrzano globalizira namećući sistem vrijednosti koji ne pokazuje previše razumijevanja za tradicionalnu kulturu, ali istovremeno u svijetu koji sve više postaje svjestan potrebe očuvanja kulturnih vrijednosti stvaranih vjekovima, ovo bogatstvo kulturno-istorijske baštine moglo bi postati jedna od komparativnih prednosti male zemlje poput Bosne i Hercegovine.

To posebno dolazi do izražaja zbog njenog osjetljivog geopolitičkog položaja između Istoka i Zapada, odnosno njene uklopljenosti u *prelaznu zonu evropske kulture* – regije smještene između Baltika, Crnog, Egejskog i Jadranskog mora, koju se uobičajilo nazivati istočnocentralnom Evropom, u kojoj je - kulturološki posmatrano - uključivanje «istoka» gotovo u svemu značilo izvjesne modifikacije prema strukturi zapadnog tipa modela i normi. Kao organski dio istočnocentralne Evrope treba posmatrati jugoistočnu ili balkansku Evropu. Tek jedan od mogućih metodoloških pristupa ovoj regiji – osobito ako se promotri iz zapadnoevropske perspektive – jest teorija periferije. S obzirom na ovu njenu jedinstvenu historijsku složenost i njenu višestruku graničnost, posebno u kontekstu opće historije religije, ovoj bi regiji savršeno pristajao izraz „*arhimedovski punkt*“. U polju napetosti između Rima i Bizanta, Habsburgovaca i Osmanlija, između hegemonskih zahtjeva novovjekovnih velikih sila na Istoku i Zapadu, jugoistočna Evropa bila je i ostala u cijelosti objekt svjetske historije. U sjeni ove historijske sudbine, u naizmjeničnom i međusobnom djelovanju različitih unutarnjih i vanjskih faktora, tuđinskih i otuđenih režima, odvijala se historija ove regije sve do najnovijeg vremena, kada se s padom ideološki konstruiranih država dramatično postavilo pitanje njene budućnosti i uklapanja u evroatlantske integracije. Ovu historijsku sudbinu još dramatičnije dijele Bosna i Hercegovina i njeno kulturno-historijsko naslijeđe.

Sama riječ kultura opće je mjesto i ima više značenja. Iz svih njih izvodi su strateški projekti u smislu unapređenja, stimuliranja i finansiranja kulture, što pristup čini, s metodološkog stanovišta, izuzetno složenim i kompleksnim, pa je možda najbolje precizirati njeno operativno značenje kako će se ovdje koristiti, prema već prešutno prihvaćenim terminološkim konvencijama njegove upotrebe u koncipiranju strategija kulturnog razvitka zemalja evropske zajednice. A te terminološke konvencije su u određenju sadržaja pojma kulture pošle od njenog dvostrukog karaktera: kultura je sveobuhvatna društvena činjenica i, kao takva, nosilac ukupnog društvenog razvoja, s jedne strane, i istovremeno ona je autonomija koja ima i svoju unutrašnju logiku razvoja, s druge strane. Ili, što je primjerenije operativnoj upotrebi ovog pojma u konstituiranju strategija kulturne politike: kultura u svom najširem smislu predstavlja «život ljudi u svojoj sveobuhvatnosti», dok u svom kudikamo užem smislu obuhvata «vrijednosti koje stvara», ili, još uže, «umjetničku aktivnost u svojoj raznolikosti». Ona je našla svoju daljnju konkretizaciju u Villiamsovoj definiciji pojma koji se uopće nije libio da kulturu nazove «jednom od dvije-tri najkompliciranije riječi u engleskom jeziku». Po njoj pojam kulture znači: (1) opći proces civilizacije u smislu samopouzdanja i obrazovanja; (2) vjerovanje, praksu i način života koji razlikuje neku etničku grupu ili neko društvo od drugih, kao i društvene slojeve,

podskupove mladih, profesije itd., i (3) djela i praksu intelektualne, osobito umjetničke aktivnosti.

Ove odredbe sadržaja smisla samog pojma kulture omogućile su da se umjesto jednog pojma, pojma kultura, koriste dva - kultura u širem i kultura u užem smislu, što je, sa stanovišta utvrđivanja strateških ciljeva kulturne politike, svojevrsna prednost. Jer, ona omogućuje, s jedne strane, da se kultura posmatra, u svom širem smislu, ne samo kao kvalitet života nego i kao sredstvo ukupnog, trajnog i održivog razvoja, odnosno kao «društvena snaga» ili «društveni agregat» koji generira *opći društveni dinamizam i (razvojnu, i svaku drugu) kreativnost*, što joj daje za pravo da učestvuje u utvrđivanju njegovih strategija, i, s druge strane, u svom užem smislu, kao cilj odnosno kao vrijednost po sebi, što joj omogućuje da neposredno vodi brigu o svojim autonomnim vrijednostima, posebno o umjetnosti i umjetničkoj djelatnosti. Najzad, ova distinkcija omogućuje da se u utvrđivanju strategija kulturne politike balansira odnos plana i tržišta, demokratizacije kulture i kulturne demokracije, pri čemu su kriteriji tržišta, kada je riječ o kulturi u širem smislu, koja u domenu ukupnog i trajnog društvenog razvoja učestvuje i kao činilac tog razvoja, primjereniji, budući da se njihov utjecaj neposredno očituje u samim procesima proizvodnje, pa i na samim proizvodima, nego što je to, naprimjer, slučaj s kulturom u užem smislu.

Pored definicija za kreiranje politike u kulturi, njenih strateških pravaca, prisutne su i druge klasifikacije i tipologije kulture, kao što je to, naprimjer, podjela kulture na tehničku, umjetničku, tjelesnu itd. kulturu, ili podjela koja je u ovom kontekstu veoma značajna i koja zahtijeva i strateško planiranje i 'taktičke intervencije', na institucionalnu i manifestacijsku kulturu, pri čemu je potrebno odrediti se o *upotrebljivosti* ova dva oblika kulturnog djelovanja i o načinu strateške brige o njima.

2. Kulturne posebnosti u Bosni i Hercegovini

Na prostoru Bosne i Hercegovine se dodirivalo i miješalo nekoliko civilizacijskih krugova, na njemu koegzistiraju tri religije sa zavidnim stepenom tolerancije i približavanja, bez asimilacijskih pretenzija integracije i stvaranja jedinstvenog kulturnog obrasca koji bi potirao razliku i posebnost svakog kulturnog individualiteta. Ona je tako široko otvorila vrata drugom i različitom i tako postala boravište zavičajnosti i tuđine, autonomije i heteronomije, onoga što jeste ovdje i onoga što jeste tamo, što je sve skupa i ideal prema kojem se usmjerila i sama Evropa.

U Bosni i Hercegovini žive, osim tri konstitutivna naroda - Hrvata, Srba i Bošnjaka, i predstavnici 17 nacionalnih manjina koji kroz svoje djelovanje predstavljaju najznačajniju potvrdu afirmaciji kultura različitosti u vremenu globalizacije, što je od neprocjenjive vrijednosti za razvoj interkulturalnog dijaloga i jačanje socijalne kohezije društva. Upravo zato posebnu pažnju u utvrđivanju strategije kulturne politike Bosne i Hercegovine treba posvetiti i

djelovanju nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava KDB „Preporod“, HKD «Napredak», SPKD „Prosvjeta“, Jevrejskog kulturno-prosvjetnog i humanitarnog društva „La Benevolencija“, kao i udruženja i kulturnih društava nacionalnih manjina Roma, Slovenaca, Ukrajinaca, Čeha, Albanaca, Poljaka, Makedonaca, Bugara, Austrijanaca, Nijemaca, Turaka, Italijana, Rusina, Mađara, Rusa, Slovaka i drugih.

Strategija kulturne politike u BiH ovu karakteristiku mora imati u vidu i ugraditi je u temelje kao integrativni faktor njene opstojnosti. Očuvanje tog idioma istovremeno je apel i poziv za očuvanje i reafirmiranje osobitog i historijski afirmiranog multikulturalizma koji je u iskustvu Bosne i Hercegovine dobio posebne i nove dimenzije. Pritom treba imati u vidu činjenicu da ni sam pojam multikulturalizma, koji je u osnovi kulturnog identiteta u Bosni i Hercegovini, ne treba uzimati jednoznačno; on ne "pokriva" uvijek isti semantički sadržaj. On je, ovisno o historijskom i geografskom kontekstu, kao i stepenu demokratizacije društvenih odnosa, uvijek nešto drukčiji i ne iskazuje se svugdje na istovjetan način; njegov semantički i radni sadržaj je i kontekstualan. U etnocentrističkim državnim zajednicama, naprimjer, sadržaj pojma multikulturalizam se svodi na manjinsko pitanje, u čijem rješavanju se i ogleda lice demokracije. Historijski, pa i geografski kontekst, govori da je multikulturalizam u Bosni i Hercegovini imao svoje kulturne forme koje su, pored ostalog, imale i svoje zajedničke institucije, koje nisu, njegovanjem kulturne razlike, generirale separaciju, izolaciju, zatvorenost, nego otvorenost, komunikaciju i zajedništvo; one su podupirale integrativne, a ne dezintegrativne procese.

Fenomenologija inter/regionalnosti je također historijsko iskustvo Bosne i Hercegovine koje se iskazivalo kao iskustvo mnogostrukog, decentraliziranog, poliperspektivnog. Ona se nije zasnivala na etnonacionalnom principu, niti se ispoljavala u formi etnonacionalnog multikulturalizma, koji se može svesti na samo jednu naciju i nacionalne manjine. Historijsko i autentično iskustvo inter/regionalnosti, dinamičnog odnosa centra i periferije, odnosno decentralizacije koja ne znači dezintegraciju nego jedan viši oblik integracije, utemeljeno je na geografskim, historijskim, privrednim i kulturnim kriterijima.

3. Kulturna demokratija

Sintagma *kulturna demokrtija*, koja je u naznakama smjernica za formuliranje strategije kulturne politike u Bosni i Hercegovini jedna njena dionica, već je u samom svom polazištu proturječna. Naime, naspram nje stoji sintagma - *nekulturna demokratija*, i još: *kulturna nedemokratija*, koja je u istoriji imala i svoje vrijeme i svoje ime - *prosvijećeni apsolutizam*. Da bi proturječje bilo potpuno, treba još reći: i jedna i druga, a obje su joj suprotstavljene, nalaze se i u njoj samoj.

Stoga ova opaska ne bi trebalo da pobuđuje neku posebnu pažnju, pogotovo kada je riječ o utvrđivanju strategije kulturne politike - u prirodi je, štaviše, sintagmatskog odnosa da i ono što isključuje, na jedan promijenjen način, čuva u

sebi - da ova sintagma nije «skrojena» od veoma «krupnih» riječi: kultura i demokracija. I to u atributivnom smislu: kultura je ovdje, zaista, atribut, ili svojstvo demokracije, što kompleksni i autonomni sadržaj pojma kulture, ako ništa drugo a ono barem sužava i ograničava, i to ne samo u antropološkom smislu gdje je kultura smještena u binarnu relaciju s prirodom. Radi se, zapravo, o kulturnoj demokraciji, a ne o demokratskoj kulturi, ili demokratizaciji kulture, gdje bi demokracija bila atribut kulture odnosno njeno osnovno obilježje i karakteristika. Istina, sintagma demokratizacija kulture je, za razliku od kulturne demokracije, historizirana; ona je postavljena u sam centar ideje emancipacije, ugrađene u temelje projekta prosvjetiteljstva, a onda i u koncepte proleterskih revolucija dvadesetog vijeka gdje je kulturi bila namijenjena izuzetno značajna, reklo bi se, emancipacijska uloga. Tako se sadržaj sintagme demokratizacija kulture sveo isključivo na učešće svih u kulturi, stvaranje kulturnog tržišta i planskog vođenja kulturne politike, koje je preferiralo visoku kulturu kao civilizacijsku vrijednost na račun masovne, a koja je, uistinu, i jedino u mogućnosti da odigra svoju emancipacijsku ulogu. Sintagma kulturna demokracija, koja je našla svoje mjesto u vokabularu razgovora o kulturnoj politici evropske zajednice, u jednu je ruku i izvedena, moglo bi se reći, da bi uključila u sebe sve ono što je prva isključila, korigirala njenu jednostranu upotrebu, ili, pak, da bi je sasvim izokrenula promoviranjem u vođenju kulturne politike liberalne ekonomije i kulturnog tržišta, neovisno o stepenu njegovog razvoja, na mjesto plana i planiranja; ona joj je, jednostavno, suprotstavljena. Tako je odnos plana i tržišta, planske i liberalne kulturne politike, prožeo i sadržaj sintagmi kulturna demokracija i demokratizacija kulture: jedna je, jednostavno rečeno, dominantno u «rukama» plana i planiranja, druga - tržišta i slobodne razmjene, što je oblikovalo i dva modela vođenja kulturne politike.

No, kako su i kulturna demokracija i demokratizacija kulture veoma važne u koncipiranju modela kulturne strategije Bosne i Hercegovine zato što je ona u stanju tranzicije, prelaska s jednog modela na drugi, to je potrebno, prije njihove nešto konkretnije deskripcije, prvenstveno deskripcije njihovog odnosa, ukratko odrediti same pojmove koji ih, s obzirom na njihov polivalentan semantički sadržaj, čine.

S već uvedenom distinkcijom - kultura u širem smislu, kao sredstvo ukupnog društvenog razvoja, i kultura u užem smislu, kao cilj i vrijednost po sebi, kulturna politika dobija šansu da participira u domenu ukupnog i trajnog društvenog razvoja. Ali, zahvaljujući upravo toj šansi, i ona sama i njen razvoj, ovisi o demokratskom ustrojstvu i razvoju cijele društvene zajednice. U tom pogledu su i fiksirana sljedeća tri aspekta kroz koja se ta uloga kulture izvršava: (1) «kultura doprinosi povećanju znanja i inteligencije (drugim riječima, ona je faktor ljudskog razvoja); (2) ona ima ekonomski i socijalni utjecaj (posebno utječe na razvoj sistema vrijednosti); (3) ona za čovjeka predstavlja njegov specifični kapital i nudi mu sredstvo za razvoj autonomije i odgovornosti».

Ostvarivanje takve uloge kulture i kulturne politike moguće je, dakle, samo u društvenim zajednicama sa snažnom demokratskom tradicijom ili, istina u dosta otežanom vidu, u društvima koja su u tranziciji.

4. Demokratsko društvo i kulturna politika

Principijelno, lice demokracije je osjenčano i izmodelirano s dva istovrijedna i univerzalna snopa svjetla. Prvi je univerzalna mogućnost jednakog ljudskog dostojanstva, koja se bazira i na činjenici da su sva ljudska bića jednako vrijedna poštovanja, i drugi koji isijava također univerzalnu ljudsku mogućnost uobličavanja i određivanja vlastitog identiteta, kao individue i isto tako kao kulture. Radi se o poštivanju i zaštiti prava na ljudsko dostojanstvo za sve ljude i kulture; o poštovanju i zaštiti prava na identitet i razliku, opet za sve ljude i kulture. Na ova dva univerzalna principa, na kojima se profilira politika jednakog dostojanstva i politika različitosti, koja su ne jednom bila suprotstavljena, temelji se i pravni poredak i utvrđuju odgovarajući instrumenti koji štite postojanje, identitet, dostojanstvo, kvalitet, individualna i grupno diferencirana ljudska prava. No, upravo na preferiranju jednog od ovih principa, a ne njihovom koordiniranju, mogu se, posebno kada je riječ o zapadnim društvima, ustanoviti i dvije faze u upotrebi sadržaja smisla samog pojma. U prvoj fazi, navodno u ime principa politike jednakog dostojanstva, slijepog za razlike a koji je uistinu odraz vladajuće kulture, demokracija je integrirala različite kulture i stvorila nacije-države, u kojima su *ethnos* i *demos*, a onda i teritorija spadali *ujedno*. Asimiliranje, brisanje razlika, identiteta, jezika, kolonijalna kulturna politika, evropocentrizam, cijena su koju je time platila demokratizacija zapadnih evropskih društava. I druga faza, koja uvodi načelo potisnuto u prvoj fazi njenog razvoja, načelo poštovanja i zaštite prava na identitet i razliku za sve ljude i kulture, koje je, zajedno sa zloupotrijebljenim i jednostrano postavljenim načelom priznanja i zaštite jednakog dostojanstva za sve ljude i kulture, širom otvorilo vrata respektiranju identiteta, razlike, multikulturalizma. Prema tome, ako bi se «u prvoj fazi demokracija mjerila njenom moći da integrira različite kulture, u drugoj fazi bi se mjerila svojom moći da upravlja multikulturalizmom». Štaviše, moglo bi se reći da demokracija nije više sadržana samo u zahtjevu za jednakošću, već i u pravu na različitost. «Demokratska» kritika demokracije se i događa kada jedan od ovih principa hipostazira, kada se zapravo argumentima zahtjeva za jednakost anulira pravo na razliku, i obrnuto, kada se pravo na razliku zastupa argumentima zahtjeva za jednakošću, odnosno kada se argumentacijom jednog dovodi u pitanje drugi. A globalizacija i multikultura su dva procesa koja su prožela i tokove savremenog svijeta, života i kulture. U UNESCO-voj Deklaraciji o principima međunarodne saradnje iz 1996. u članu 1. je zapisano: "Svaka kultura ima dostojanstvo i vrijednost koji se moraju poštovati i sačuvati. U toj bogatoj raznovrsnosti i različitosti i kroz uzajamne utjecaje one se očituju jedna u drugoj: sve kulture svijeta čine dio naslijeđa koje pripada cijelom čovječanstvu."

Stoga, dekonstrukcija naracija što su se iscrpljivale u jednodimenzionalnoj i kontinuiranoj historijskoj pripovijesti kao koherentnoj cjelini, zamjena tradicionalnih vjerovanja individualizmom i moralnim relativizmom, duboki preobražaji životnih oblika, posredovani enormnim i nepredvidivim razvojem novih tehnologija, koje ne samo da mijenjaju trgovinu i industriju nego isto tako svijest i svakodnevni život, vratolomno urušavanje totalitarnih sistema moći,

proturječni procesi mondijalističke globalizacije i multikulturalizma, imali su za posljedicu i velike poremećaje unutar kulturne i sociološke sfere, koje se moraju imati u vidu i u utvrđivanju strategija kulturnog razvoja. U tom smislu su i izdiferencirana, kada je riječ o Evropi, četiri principa na koja treba, u utvrđivanju strategija njenog kulturnog razvoja, obratiti posebnu pažnju. Radi se, prije svega, o (1) razvoju kulturnog identiteta, (2) uzimanju u obzir multikulturalne raznolikosti Evrope, (3) podsticanju kreativnosti u svim njenim oblastima i (4) podsticanju učešća svih u kulturnom životu. Oni su u osnovi utvrđivanja strategija kulturnog razvoja i nacionalnih država, s tim što su prelomljeni kroz prizmu njihovih osobitosti i specifičnosti. A da bi se te osobitosti mogle uključiti u postupak utvrđivanja strategija kulturnog razvoja Bosne i Hercegovine potrebno ih je prvo uvesti i u historijski i aktuelni kontekst.

Osobitosti Bosne i Hercegovine, prema tome, u koncipiranju strategija kulturne politike zahtijevaju tretman kulture i u njenom širem i užem smislu, gdje je kultura u širem (instrumentalnom) smislu u funkciji cjelovitog i trajnog društvenog razvoja, a kultura u užem (samosvrhovitom) smislu civilizacijska vrijednost značajna za razvoj svakog individualnog i grupno diferenciranog kulturnog identiteta. Izgradnja pravnih, finansijskih, upravnih, obrazovnih, vlasničkih uvjeta kulturnog stvaralaštva, sistema pravne zaštite autorskih prava i intelektualnog vlasništva, kinematografije i audiovizuelnih umjetnosti i komunikacija, izdavaštva, muzejske i arhivske djelatnosti, kulturne industrije i dr., od presudnog je značaja za ostvarivanje i jednog i drugog vida razvoja kulture i društva i, na toj osnovi, utvrđivanja strategija kulturne politike Bosne i Hercegovine.

Najzad, princip kulturne demokratije i demokratizacije kulture, princip jednakosti i princip različitosti, jednako kao i princip individualnih i grupno diferenciranih ljudskih prava, većinska i proceduralna demokratija, nisu suprotstavljeni niti su u položaju isključivanja. Njih treba kombinirati s njenim alternativnim modelom - "demokracijom konsenzusa", i to u mjeri u kojoj je on zalag za ostvarivanje prava na jednakost i prava na različitost za sve ljude i kulture u Bosni i Hercegovini. Tako su kulturni identitet, multikulturalizam, demokratija većine, demokratija konsenzusa, decentralizacija moći odlučivanja i devolucija suvereniteta u istom savezu i participiraju na istom zadatku; oni su osnove i procesa kulturne demokratije i demokratizacije kulture. Historijsko iskustvo svjedoči da ovakav kombinirani vid demokratije nudi brojne prednosti za političku integraciju u multikulturnom društvu, pogotovo onakvom kakvo je u Bosni i Hercegovini.

5. Kulturno naslijeđe u Bosni i Hercegovini

Sadašnje stanje kulturnog naslijeđa u Bosni i Hercegovini precizno definira naslov izložbe Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine: *Kulturno pamćenje – blago koje nestaje*. Kada je riječ o očuvanosti, zaštiti, restauraciji, rehabilitaciji i prezentaciji kulturno-historijskog naslijeđa, Bosna i Hercegovina je, u zaostatku za većinom zemalja regije.

Kulturno naslijeđe u Bosni i Hercegovini je specifično u odnosu na ostale zemlje u regiji prije svega zato što je u periodu 1992-1995. veliki broj dobara graditeljskog naslijeđa – sakralne, svjetovne i spomeničke kulture- uništeno ili oštećeno. Neke od institucija u oblasti zaštite naslijeđa izgubile su status, budžet i dokumentaciju, a u nekima je primjetan nedostatak stručnjaka. Kadrovski, finansijski i organizacijski uvjeti za obavljanje osnovne djelatnosti institucija u oblasti zaštite naslijeđa najvećim su dijelom otežani i ograničeni. Zato se danas za Bosnu i Hercegovinu, i ne samo kada je riječ o njenom kulturnom naslijeđu, kao ključno postavlja pitanje stvaranja takve društvene klime u kojoj će se kroz formu sekularne države i vladavinu prava ostvariti produktivan odnos između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti s kulturnom baštinom kao zajedničkim dobrom i humanim obrascem pripadanja kulturnoj baštini kao dijelu ne samo prošlog nego i budućeg identiteta.

Odnos između nacionalne i kulturološke pripadnosti nadrađa Bosnu i Hercegovinu. Pitanje kako pomiriti *nacionalnu i kulturološku pripadnost* svoju direktnu refleksiju nalazi na polju kulturnog naslijeđa. Bosna i Hercegovina je tek na pragu razvojnoga ciklusa koji je u modernim društvima rezultirao prijelazom iz staleško-hijerarhijskih struktura u funkcionalne strukture, tj. u pluralističku demokraciju u kojoj je konfesija dio društva, a ne dio države. U Bosni i Hercegovini se postavlja pitanje izgradnje institucija i otklanjanja dualizma između države i nacije, koje su samo u idealnim slučajevima identične i poklapaju se s državnim granicama. Ovo je tim značajnije jer je kultura možda i jedini «proizvod» s kojim današnja Bosna i Hercegovina realno može konkurirati u Evropi i svijetu.

Status institucija kulture zaduženih za kulturno-historijsku baštinu, poput arhiva, muzeja i biblioteka, nije u potpunosti zadovoljavajući s obzirom na pomanjkanje finansijskih sredstava za osnovne izdatke, kadrovski deficit i organizacijske zastarjelosti. Njihov nemali broj nikako ne smije zasjeniti sve ove i druge probleme s kojima su svakodnevno suočene. Pažnju na svoj nezavidan status ukazao je u jesen 2004. Zemaljski muzej zatvorivši – prvi put od osnivanja – vrata posjetiocima. Prijelaz na viši razvojni stepen je urgentna potreba koja ne trpi odgađanje. Poseban je problem da su zgrade nekih biblioteka i arhiva tokom rata uništene, da još uvijek nisu obnovljene. Još uvijek ne postoji ni gruba evidencija predmeta od iznimne kulturne vrijednosti otuđenih iz Bosne i Hercegovine u periodu 1992-1995.

Djelotvoran način da se iziđe iz stanja regresije i propadanja je reforma postojećeg zakonodavstva uz jačanje na njemu zasnovane odgovornosti. U prilog tome govori aktuelno stanje zakonodavstva vezanog za kulturnu baštinu Bosne i Hercegovine koje se može označiti stanjem slabe djelotvornosti, o čemu jasno svjedoči stanje spomenika kulture od najviše svjetske vrijednosti.

6. Kulturna politika u sistemu

U osnovi kulturne politike u Bosni i Hercegovini, kao skupa zakonskih i upravnih mehanizama koji pokreću i usmjeravaju upotrebu različitih resursa - finansijskih, fizičkih, političkih, umjetničkih, naučnih, obrazovnih i socijalnih – radi povećanja kulturnog kapitala zemlje i utjecaja na oblikovanje kulturnog prostora, treba da je ugrađeno načelo da kultura ne može više biti isključivo državno područje. Iako siromašne zemlje Istočne Evrope nastoje sačuvati izvjestan pokroviteljski odnos države prema kompletnoj kulturi, naročito prema stvaraocima i njihovim asocijacijama, ona se treba sve više oslanjati na kulturno tržište, kao podsticaj i mjerilo svoga razvoja. Ali, ona se također ne smije ni sasvim prepustiti hirovima tržišta i društvenim odnosima kakvi vladaju u zapadnim, liberalnim društvima. Kulturu u Bosni i Hercegovini treba posmatrati u njenom policentričnom funkcioniranju, ne zanemarujući njene relativno siromašne resurse, kako materijalne tako i ljudske. Ona treba slijediti tri osnovna principa razvoja modernih evropskih država: (a) deetatizacija, (b) decentralizacija, (c) demokratizacija.

Decentralizacija u BiH je daleko od modela kojem treba da teži, a koji će davati prave plodove: širenje kulture na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine kroz aktivan odnos lokalnih zajednica, pojedinaca i institucija.¹ Samo one odluke ili inicijative za koje se smatra da su od općeg značaja i interesa trebaju biti u nadležnosti Ministarstva civilnih poslova BiH, sve druge bi ostale u domenu entitetske, kantonalne i lokalne administracije.

Aneks VIII regulira pitanje proglašenja nacionalnih spomenika kulture, ali to nije sastavni dio Ustava nego dio međunarodnog mirovnog sporazuma kojim je u našoj zemlji zaustavljen rat. Utvrđivanje i provođenje kulturne politike, pa time i izrada strategije razvoja kulture u entitetima i Distriktu Brčko, različito tretira. Dok je u Republici Srpskoj to nadležnost entiteta, u Federaciji BiH je svaki kanton nadležan za pojedine kulturne djelatnosti koje postoje na području tog kantona. Distrikt Brčko, mada po arbitražnoj odluci treba direktno primjenjivati propise BiH, u nedostatku tih propisa pitanja iz oblasti kulture regulira vlastitim propisima. Na nivou države Bosne i Hercegovine donesena su tri zakona koji pokrivaju oblast kulture². Određen broj zakona su donijeli Republika Srpska, Federacija BiH i kantoni.

Usklađivanje postojećeg zakonodavstva s standardima Evropske unije i međunarodnim konvencijama koje je BiH prihvatila, kao i donošenje novih propisa, aktivnosti su koje se nalaze na putu evropskih integracija kada je u pitanju oblast kulture.

¹ Međutim, taj vid decentralizacije je doveo i do još dubljeg raskola između ruralnog i urbanog kulturnog sektora, gdje su seoske sredine, koje i čine većinu prostora Bosne i Hercegovine, uglavnom "rasterecene" kulturnog djelovanja. Raniji seoski domovi kulture, koji su bili nosioci kulturnih aktivnosti na selu, ili su razoreni ili se sada koriste za neke druge svrhe. Kao mjesta koja su bila u isti mah i biblioteka i čitaonica, kino-sala i pozorišna scena, sabiralište amaterskog i folklornog stvaralaštva, kao i raznih gostovanja iz gradskih sredina, domovi kulture su svojim djelovanjem omogućavali susret ruralne i urbane kulture i time gradili most između urbanog i ruralnog, lokalnog i globalnog.

² Riječ je o Zakonu o autorskim i drugim srodnim pravima u Bosni i Hercegovini, Zakonu o zaštiti dobara koja su odlukama Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika proglašena kao nacionalni spomenici Bosne i Hercegovine i Zakonu o Arhivu BiH.

Definisanje institucije kulture od općeg interesa značajno je s aspekta njihovog razvoja i sufinansiranja iz budžeta institucija Bosne i Hercegovine. Nesumnjivo je da npr. institucija kao što je Zemaljski muzej BiH, koji je status „institucije od republičkog značaja“ stekao prije 1992, treba da danas ima status institucije kulture od općeg interesa, što ne znači da i neke druge institucije ne mogu dobiti isti status i priznanje.

Pored toga, u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine, prilikom razmatranja razvojne strategije Bosne i Hercegovine i Strategije pregovora za sklapanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, područje kulture ne smije biti stavljeno na marginu, niti zaobiđeno, kao što je to bio slučaj do sada. Važnost i vrijednost koju Bosna i Hercegovina nosi kao multikulturalna i multikonfesionalna država i unosi u Evropu, upravo je onaj kvalitet na kojem treba graditi evropsku Bosnu i Hercegovinu. U tom smislu, duboko cijeneći kulturna dostignuća svih konstitutivnih naroda, treba podvući da je kultura Bosne i Hercegovine proizvod miješanja i preplitanja kultura svih njenih naroda i svih građana koji ovdje žive, kao zajedničko bogatstvo i zajedničko dobro.

Stoga, zakonodavstvo u oblasti kulture treba harmonizovati s standardima Evropske unije, a prioritet predstavlja donošenje Zakona o kulturnom naslijeđu Bosne i Hercegovine.

Izrada zakonskog i institucionalnog okvira za zaštitu kulturnog naslijeđa posebna je komponenta (projekt) u sklopu Regionalnog programa kulturnog i prirodnog naslijeđa za jugoistočnu Evropu Vijeća Evrope 2003-2005. Zakonsko reguliranje oblasti zaštite kulturno-historijskog naslijeđa Bosne i Hercegovine jedna je od obaveza koje Bosna i Hercegovina ima kao članica Vijeća Evrope.

Razlozi za donošenje zakona o kulturnom naslijeđu su od izuzetnog značaja za Bosnu i Hercegovinu i sadržani su, između ostalog, u potrebi da se osigura zakonski okvir za sistemsku zaštitu naslijeđa; naslijeđe afirmira kao faktor održivog društvenog i ekonomskog razvoja; uklone paralelizmi; ojačaju institucije zaštite naslijeđa i harmonizira zakonski okvir s međunarodnim konvencijama, standardima Vijeća Evrope i Evropske unije, kao i važećim propisima u Bosni i Hercegovini. Također, treba uspostaviti tješnji odnos i koordiniranu aktivnost između zakonodavstva, ekonomije, unutarnjih poslova, prostornog planiranja, turizma, kratkoročnih i dugoročnih razvojnih projekata, međunarodnih i domaćih institucija – ukratko: uspostaviti opći razvojni kontekst. Time bi na detaljniji i cjelovitiji način bila riješena pitanja čiji je značaj naglašen Aneksom VIII Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.

Usvajanjem zakona o kulturnom naslijeđu od značaja za Bosnu i Hercegovinu stvorile bi se pretpostavke za:

- osiguranje finansijskih, tehničkih i drugih uvjeta za trajno održavanje kulturno-historijske baštine i njeno uklapanje u razvojne tokove na lokalnom i regionalnom nivou u eri globalizacije kulturne ponude i potražnje;
- integriranje naslijeđa u prostorne i razvojne planove, odnosno uspostavu funkcionalnog odnosa između kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa; izradu realnih strategija razvoja;

- uspostava sistema stalne komunikacije i razmjene informacija u oblasti zaštite kulturnog naslijeđa; jačanje svijesti o ulozi kulturnog naslijeđa u održivom razvoju i povratku;
- daljnje unapređenje razvoja instrumenata za upravljanje naslijeđem;
- jačanje saradnje domaćih i međunarodnih institucija u oblasti zaštite kulturnog naslijeđa;
- realizaciju principa otvorenog tržišta pri izradi projekata zaštite spomenika i sprečavanje monopola u tom segmentu koji onemogućuje razvoj i uvođenje novih znanja na polju zaštite kulturnog naslijeđa.

Između niza pitanja na koja novi zakon nastoji naći djelotvoran odgovor tragajući za rješenjima primjerenim našoj sredini i evropskim standardima, kao ogledna mogu poslužiti zakonska rješenja o ulozi privatnih vlasnika kulturnih dobara. Pritom treba imati u vidu činjenicu da još uvijek ne postoji zakon o vlasništvu u BiH, odnosno da još uvijek nije završen proces prelaska sa tzv. *društvenog vlasništva* na *privatno vlasništvo*. To znači da u ovom trenutku ne postoje kulturna dobra čiji vlasnik je država Bosna i Hercegovina, tako da su prava vlasništva raspoređena na općine, kantone, entitete, Distrikt Brčko i vjerske zajednice. Tek manjim dijelom su neka kulturna dobra prešla u privatno vlasništvo, ali je taj proces u "povoju", a novi zakon bi mu trebao dati dodatni stimulans. Paralelno s ovim procesom trebalo bi precizirati u kojem su procentu danas kulturna dobra uopće u privatnom vlasništvu.³

Direktno povezana s ovom jest činjenica da ne postoji *zakon o restituciji*, što koči privatnu inicijativu i odgađa propisivanje rješenja u oblasti zaštite kulturnih dobara, uključujući finansijske i druge mjere. Osim toga, ni starim Zakonom o zaštiti kulturnog naslijeđa iz 1985. godine pitanje prava i obaveza privatnih vlasnika kulturnih dobara nije detaljnije razrađeno. To znači da u ovom području, kao i u brojnim drugim, Bosna i Hercegovina kreće gotovo od nule.

Zakon bi trebao uvesti takve *pravne i finansijske mjere* koje vlasnike kulturnih dobara - fizičke i pravne osobe podjednako - podstiču u njihovom održavanju, obnavljanju, rekonstrukciji i rehabilitaciji, te stavljanju u edukativne i turističke svrhe s ciljem da kulturna baština Bosne i Hercegovine postane faktor razvoja:

- Stimuliranje donatora kroz specifične vidove oporezivanja, posebno malih preduzeća ili grupa sponzora. Ovo je naročito važno za Bosnu i Hercegovinu jer aktuelna poreska politika mnogo više ohrabruje investiranje u nove zgrade i privredne objekte nego u spomeničku baštinu. Time se istovremeno hrabri pokretanje biznisa u jednoj ekonomski zaostaloj zemlji koja je deset godina nakon završetka rata dostigla tek 40% prijeratnog bruto nacionalnog dohotka.

³ Na osnovu popisa graditeljske baštine koji je 1986. obavio Savezni zavod za statistiku u Bosni i Hercegovini je "od ukupnog broja zaštićenih dobara njih 349 (48%) bilo u društvenom vlasništvu, 195 u vlasništvu tzv. građansko-pravnih lica, dok je samo 114 (15,8%) bilo u privatnom vlasništvu".

- Stimuliranje udruživanja različitih partnera za očuvanje naslijeđa priznavanjem njihovog zakonskog statusa, uključujući finansijsku autonomiju i poreske olakšice.
- Unapređivanje procesa konzerviranja starih objekata putem koncesije i njihovog stavljanja u aktivnu funkciju samoodrživosti.
- Stimuliranje međunarodnih i domaćih finansijskih institucija na kreditiranje procesa obnove i rehabilitacije kulturnog naslijeđa.
- Svi ovi mehanizmi mogu uključiti pojedinačne spomenike ili grupu spomenika, odnosno zaštićena područja posebne kulturne vrijednosti.
- Aktiviranje revolving mehanizama koji su se u vrlo kratkom vremenskom periodu već pokazali efikasnim u fondacijama za izdavaštvo i filmsku umjetnost pri Vladi Federacije BiH.
- Stimuliranje investitora kroz proces reinvestiranja profita korištenjem kulturnog dobra kao poslovnog ili ugostiteljskog prostora, odnosno korištenje prostora za multimedijalne prezentacije (izložbe, pozorišne predstave, predavanja, koncerte, literarne večeri, naučne simpozije itd.).
- Aktiviranje sistema izdavanja kulturnih spomenika u najam ("pod kiriju") na određeni vremenski period, nakon čijeg isteka bi se ponovno vratio starom vlasniku, s mogućnošću obnavljanja ugovora o profitabilnom korištenju.

Ove i druge predložene mjere treba shvatiti samo kao prvi korak u daljnjoj modernizaciji ukupnoga zakonodavstva iz oblasti kulturno-historijske baštine i uvođenja novih formi njegove zaštite. U tom svjetlu treba osmotriti proces promjene ICOM-ove definicije muzeja kao neprofitne u muzej kao profitnu ustanovu, čime bi se na odgovarajući način zadovoljili interesi za privatizacijom pojedinih muzeja.

7. Tržište i kultura

Umjetnost i kultura, jednako kao i ekonomija, ne poznaju granice. I ekonomija i kultura teže zajedničkom cilju, koji se sastoji u tome da se kvalitetom svoga proizvoda osvoji što veći broj potrošača, koji će se na izvjesno vrijeme učiniti "ovisnim" o njemu. Stoga, u koncipiranju strategije kulturne politike treba odgovoriti na pitanje: kako doći do proizvoda iz sfere kulture i umjetnosti koji će biti dobrodošao na vlastitom tržištu, a onda i na kulturnom tržištu izvan BiH.

Da bi se taj cilj ostvario kultura sigurno ne može biti tretirana kao djelatnost potpuno ovisna o budžetu. Interes za produkciju istinskih kulturnih produkata i projekata mora se iznalaziti i u drugim, multifinansijskim načinima opstanka.

Izvjesno je da Bosna i Hercegovina u procesima tranzicije i uvođenja tržišnog sistema vrijednosti, s obzirom na veoma oskudan socijalni kapacitet i veoma skromni «kulturni kapital», ne može upotpunosti promovirati liberalni princip kulturne demokracije koji odbacuje uplitanje države u kulturu i afirmira značaj tržišta kao isključivi kriterij njenog razvoja i slobodu suverenog potrošača, u njegovom punom opsegu. Jer, kulturnog tržišta u Bosni i Hercegovini, zapravo, još uvijek i nema. Ono u našim uvjetima, kada u cijeloj Bosni i Hercegovini postoje, naprimjer svega 43 kina, i kada je slična situacija u drugim

audiovizuelnim medijima, u muzičkoj produkciji, izdavaštvu, prevođenju knjiga, časopisima, muzejsko-galerijskim djelatnostima i sl., može biti samo ceremonijalno. Stoga, usvajajući tržišnu filozofiju kao dugoročno opredjeljenje, i ugrađujući u vlastiti model razvoja elemente tržišnih zakonitosti, «nevidljive ruke klasične ekonomije», mnoge kulturne djelatnosti, posebno one u užem smislu, ne bi mogle, u tržišnoj konkurenciji, uopće opstati bez ugrađivanja u model kulturne politike i elemenata «bijega od tržišne discipline». Odnosno ugrađivanja, pored principa kulturne demokracije, i principa demokratizacije kulture kao civilizacijske vrijednosti, koji je u funkciji emancipacije čovjeka i njegovog svijeta, i koji mora biti neposredna briga i svih institucija vlasti, po cijeloj skali njene organizacije - od centra pa do periferije, i obrnuto. I proces globalizacije kulture, zahvaljujući enormnom razvoju kulturne industrije, nameće prvenstveno američke kulturne standarde, koji vode potiskivanju autohtonih kulturnih tokova i asimilaciji kulturnih identiteta. Sve to zahtijeva u našim okolnostima korekciju slobodnog djelovanja kulturnog tržišta, odnosno kombiniranje principa kulturne demokracije i principa demokratizacije kulture, što podrazumijeva i ugrađivanje u strategije kulturne politike mehanizma podsticanja kreativnosti u svim oblastima kulture i podsticanje učešća svih u kulturnom životu.

Prema tome, kulturnu demokraciju, koja zastupa kulturni relativizam, slobodno tržište, kao i legitimitet i drugih oblika kultura - potkulture, alternativne kulture, manjinske kulture, a koje su, u ime visoke kulture kao civilizacijske vrijednosti usmjerene na emancipaciju čovjeka i razvoj i očuvanje individualnog i grupno diferenciranog kulturnog identiteta, isključivao je princip demokratizacije kulture, o kojem je brigu vodila država bilo preko svojih fondova, bilo minimiziranjem ili ukidanjem cijena ulaznica za vrhunska umjetnička i kulturna ostvarenja. U našim uvjetima kulturna demokracija i demokratizacija kulture, u koncipiranju strategija kulturne politike, treba da idu ruku pod ruku sve dotle dok se u Bosni i Hercegovini ne stvori socijalni i kulturni kapital koji će biti u stanju osigurati samoodrživ razvoj umjetnosti i kulture, povećan pristup sredstvima kulturne proizvodnje, distribucije i, paralelno, kulturne potrošnje. Uostalom, princip kulturne demokracije i princip demokratizacije kulture, kako su ovdje postavljeni, iako suprotstavljeni, nisu inkompatibilni. Njihovim kombiniranjem stvarali bi se uvjeti za formiranje kulturnog tržišta, koje bi sužavao prostor za uplitanja države u tokove razvoja kulture u širem i u užem smislu, ili kulture i kao cilja i kulture kao sredstva. Svjetski pokazatelji jasno ukazuju na to da je svaki dan sve veći značaj kulturnog sektora u društvenom životu, pa je on sa ekonomske tačke gledišta i potencijalni izvor novih radnih mjesta, i to za mlade kreativne ljude, što nije beznačajna činjenica za ulaganje u kulturu i u Bosni i Hercegovini, tim prije što smo svjedoci sve većeg odliva mladih stručnih kadrova s prostora Bosne i Hercegovine.

U SRBiH institucije kulture su na zakonskim osnovama bile finansijski stimulirane, što je omogućavalo njihovo funkcioniranje i djelovanje. Međutim, sada je njihova situacija drugačija. *Veliko finansiranje* je nesređeno i čak nepostojeće, a *malo finansiranje* je za ovaj tip kulture apsolutno nezainteresirano, jer on ne donosi profit a zahtijeva velika sredstva. Pritom,

tržišna utakmica ne podrazumijeva nužno pobjedu boljeg, i upravo to vodi procesu degradacije, premda, razumljivo, na površinu povremeno izbijaju i svježe ideje i značajna ostvarenja. No, ipak, imajući u vidu specifičnosti Bosne i Hercegovine i njenog privrednog sistema, koji još nije u potpunosti ozakonjen i formiran, može se reći da se, i bez značajnijeg, centraliziranog upliva države, tržište kulture uspostavlja, prije svega, na manifestacijskom i festivalskom planu («Susret pozorišta BiH» u Brčkom, «Međunarodni festival pozorišta za djecu» u Banjoj Luci, «Sarajevska zima», sajmovi knjiga u Sarajevu i Banjoj Luci, MESS, «Sarajevo film festival», «Banjalučki internacionalni film festival», «Mostarsko proljeće», izložbe ULUBiH i likovnih i primijenjenih umjetnosti BiH, «Tuzlanski književni susreti», «Jazz festival», itd.). Tako se manifestacijska kultura u Bosni Hercegovini, usprkos općoj opasnosti od degradacije, uspijeva održati na dosta zavidnom nivou.

S druge strane, prema dosadašnjoj situaciji u kulturi Bosne i Hercegovine, koja je bila na neki način slika njenog političkog miljea, proizvodi kulture stvoreni u državnim profesionalnim institucijama oba entiteta, radionicama umjetnika ili kulturnoj industriji, prije su se mogli pronaći na regionalnom i evropskom tržištu, negoli na tržištu drugog entiteta.⁴ Za takvo stanje u kulturi pored rata u BiH uzrok se može naći i u ranijem periodu nedovoljnoj saradnji između ministarstava kulture na entitetskom nivou, nedostatku vizija, nedovoljnoj osposobljenosti menadžera u kulturi koji moraju imati više slobode i pronaći ključeve za djelovanje na čitavom prostoru tržišta kulture Bosne i Hercegovine. To je situacija u kojoj institucije treba da intervenišu dajući podršku institucionalnoj kulturi.

Ključnu ulogu u određivanju kulturne politike država treba da ostvaruje kroz politiku sufinansiranja, pri čemu postoje različite mogućnosti i različiti modeli koji se u finansiranju kulturnih djelatnosti mogu primijeniti.⁵ Sadašnja fiskalna politika ne ide naruku kulturi. Treba razdvojiti budžete institucija od budžeta predviđenog za programe. Način na koji mnoge države finansiraju kulturu čini se prihvatljivim, a to je procentualna pomoć lokalnoj zajednici, koja također treba da izdvoji određenu sumu novca kao svoj udio u njenom realiziranju. Pritom institucija konkursa nema alternative; ona mora postojati i pred njom svi organizatori u kulturnom sektoru treba da iskažu svoje projekte i da obrazlože, a potom opravdaju svoje zahtjeve.

Ministarstvo civilnih poslova BiH jednom godišnje raspisuje konkurs za dodjelu grant sredstava na ime «Pomoći u sufinansiranju institucija kulture u BiH» i konkurs za dodjelu grant podrške za «Međunarodnu kulturnu saradnju».

Ispunjavanje minimuma strateških ciljeva u kulturi u BiH i očuvanje profesionalnih ustanova kulture ostvarilo bi se donošenjem zakonske uredbe o najnižoj stopi izdvajanja za kulturu, bar u visini srednje stope izdvajanja u

⁴ Ako je prvi prelazak entitetske granice jedne profesionalne ustanove u kulturi bio u februaru 2001. godine (Dječije pozorište Republike Srpske na poziv Sarajevske zime), onda je više nego očigledno koliko je složeno i delikatno pitanje uspostave cjelovitog tržišta kulture u Bosni i Hercegovini.

⁵ Tu bi se mogli slijediti primjeri razvijenih nama srodnih sredina. Hrvatska je dobar primjer kako se finansiranje kulture harmonizira od vrha prema lokalnoj zajednici. Neki hrvatski gradovi su rekorderi po procentu izdvajanja za kulturu (Varaždin 7%).

zemljama EU. Usvajanjem ovakve uredbe omogućio bi se ujednačen razvoj kulture, pa samim tim i tržišta kulture u Bosni i Hercegovini na njenom cijelom geografskom prostoru, zaštitile bi se profesionalne ustanove kulture i bio bi im osiguran neophodni minimum za daljnji razvoj profesionalne, visokoestetske kulture, omogućilo bi se i veće ulaganje u industriju kulture, individualnu i masovnu kulturu svih njenih vrsta i oblika izražavanja. Ovakva uredba je bitna i zbog toga što bi se brže nadoknadilo zaostajanje u razvoju kulture i umjetnosti u BiH u odnosu na druge članice EU i tako približilo normama i standardima EU.

Da bi država mogla poboljšati razvoj tržišta kulture, neophodno je da što prije pristupi usvajanju jednog od provjerenih sistema olakšica u kulturi. Paralelno s usvajanjem sistema olakšica, od državnog je značaja određivanje strateških prioriteta u kulturi, te načina korištenja sredstava za podsticaj daljnjem razvoju kulture u BiH. Pravo na korištenje državnih olakšica treba da podstakne kako proizvodnu kulturu tako i one koji vide sebe i svoje interese u sferi kulture: sponzore, donatore, itd.

Imajući sve to u vidu trebalo bi u ovoj oblasti što prije pristupiti stvaranju preduvjeta i standarda za kvalitetno provođenje strategije kulturne politike, kao što su:

- formiranje tijela koja bi utvrđivala kriterije i vršila dodjelu stimulativnih sredstava namjenjenih za sufinansiranje projekata i programa u oblasti kulture iz budžeta i pratila uspješnost provođenja strategije kulture, što omogućuje da se razmotri način raspodjele i predlože odgovarajuća rješenja;
- obezbjeđivanje sredstava u budžetu BiH iz kojih bi se sufinansirali programi i projekti od značaja za BiH;
- donošenje zakonske regulative za uvođenje poreskih olakšica, kao što su : oslobađanje poreza na dobit u kulturi, oslobađanje od plaćanja PDV-a, ukidanje ili maksimalno smanjenje poreza na knjige iz oblasti beletristike i umjetnosti (kao i za udžbenike, znanstvenu literaturu, stručne priručnike i dr.); uvođenje posebnih olakšica partnerima u kulturi iz privrede, sponzorima, donatorima, itd.;
- iznalaženje posebnih dodatnih mogućnosti za ulaganja u individualnu i masovnu kulturu i umjetnost; osiguravanje povoljnih kreditnih linija za brži razvoj malih preduzeća u kulturi, agencija i svih drugih proizvodnih predstavnika industrije kulture;
- usvajanje strategije za otvaranje novih radnih mjesta u oblastima kulture i umjetnosti;
- educiranje postojećih kadrova u javnim ustanovama kulture u BiH i zapošljavanje novih profesionalnih kadrova, menadžera u kulturi;
- pronalaženje novih rješenja za veće ulaganje u visokoprofesionalne i visokoestetske proizvođače u kulturi koji bi direktno kvalitetom proizvoda utjecali na imidž Bosne i Hercegovine u svijetu i ostvarili široke mogućnosti za izlazak naše kulture na regionalno i svjetsko tržište;
- stvaranje uvjeta za sufinansiranje i stipendiranje mladih talentiranih umjetnika kako bi se što prije došlo do strateškog, novog proizvoda u oblasti umjetnosti, a koji jedino može stvoriti sam umjetnik;

- određivanje liste festivala i manifestacija od općeg značaja kako bi se za konzumente umjetnosti stvarali adekvatni proizvodi namijenjeni razonodi koji imaju sve veći značaj za razvoj industrijske i turističke kulture;
- osiguravanje uvjeta za ujednačen razvoj kulture i tržišta kulture na cijelom prostoru BiH, vodeći računa o decentraliziranju i demetropoliziranju kulture.

8. Programi i projekti u kulturi

U uvjetima složene, višenacionalne države, koja želi svoju multikulturalnost iskoristiti kao bogatstvo u komunikaciji s okruženjem, veoma je bitno pitanje na koji način će se ostvarivati prava na korištenje sredstava iz budžeta a koja su namjenja za programe i projekte u kulturi (podršku umjetnika, neformalnih umjetničkih grupa, institucija, javnih ustanova). Koje će tijelo procjenjivati programe i kulturne projekte od značaja za BiH, hoće li to biti agencija za razvoj u oblasti kulture, Vijeće, ili neko drugo tijelo; ko će biti članovi procjenjivačkog tijela i prema kakvom kriteriju će biti birani; kako će planirati potrebna sredstva na godišnjem nivou , su pitanja na koja treba dati rješenja koja bi doprinijela unapređenju i razvoju i promociji kulture i umjetnosti.

Da bi se birali najbolji programi ili projekti u kulturi u Bosni i Hercegovini, i u tom smislu adekvatno stimulirali, neophodno je onemogućiti utjecaj dnevne politike na rad neovisnih ekspertnih komisija za kulturu i umjetnost. Stimuliranje rada kulturnih ustanova i pojedinaca putem sufinansiranja iz budžeta BiH treba uzeti kao korektivni faktor nedovoljnog ulaganja u kulturu na nivoima lokalnih zajednica, kantona i entiteta ali i kao podsticaj njihovom razvoju i predstavljanju na međunarodnom planu.

Programsko-projektnu dokumentaciju javnih ustanova u kulturi ili pojedinaca koji konkuriraju za sredstva iz budžeta BiH treba da valoriziraju komisije sastavljene od eksperata iz određene oblasti kulture, čiji rad mora biti transparentan. Tenderi za programe i projekte u kulturi moraju biti blagovremeni, dorečeni i otvoreni za sve umjetnike ili institucije kulture, privatna, trgovinska, turistička ili proizvodna preduzeća iz sfere industrije kulture s prostora Bosne i Hercegovine. Iza svakog tendera mora stajati unaprijed određen grant s adekvatnim budžetom za nivo programa koji se konkursom želi ostvariti. Adekvatnost trošenja uložениh sredstava treba pratiti komisija imenovana samo za te poslove.

Implementacija Strategije kulturne politike u Bosni i Hercegovini doprinijela bi daljnjem razvoju kulture i umjetnosti u Bosni i Hercegovini, u kojoj danas, pored profesionalnih ustanova, postoje i mnogobrojna strukovna udruženja koja svojim radom daju doprinos razvoju u ovoj oblasti.

Pretpostavka mogućih rješenja je i ugledanje na rješenja iz drugih evropskih država. Svako tržište, pa i tržište kulturnih dobara, gradi se na bazi ponude i potražnje, a odgovor na pitanje zašto su ponuda i potražnja male u domaćim okvirima nalazi se i u postratnom sindromu .

Da bi se pospješio razvoj tržišta kulturnih dobara u Bosni i Hercegovini i povećalo organizirano prisustvo kulture i umjetnosti na lokalnom, kantonalnom, entitetskom, regionalnom i svjetskom tržištu, neophodno je posebnu pažnju usmjeriti na:

- realizaciju dugoročnih strategija ekonomskog razvoja društva i suzbijanje siromaštva; osiguranje stalnih izvora finansiranja kulturnih zbivanja iz zakonski predviđenih izvora, razvoj u saradnji s privatnim i nevladinim sektorom; formiranje fondova za pojedine oblasti kulturnih djelatnosti koji bi kompenzirali raskol između kulturnog tržišta i istinskih kulturnih vrijednosti;
- uspostavu kulturne saradnje s drugim zemljama i njihovim institucijama iz ove oblasti, direktni utjecaj kulturnog sektora na dotok investicija, budući da se kultura u svijetu koristi za privlačenje stranih ulaganja i stranih kompanija, koncipiranje marketinških strategija kako bi se obogatila kulturna ponuda, te privukla važna imena iz svijeta kulture, što doprinosi i pozitivnoj reputaciji zemlje;
- promjenu strukture obrazovnog sistema kao baze za afirmiranje znanja o poduzetništvu na polju kulture, osnivanje centara za kreativnu i civilnu inteligenciju (CCCI), građanski umrežene aktivnosti putem diskusija, tribina, foruma, obrazovne transformacijske seminare za mlade, ali i međugeneracijske projekte, stvaranje veza između kreativnosti, mladih ljudi i preduzeća;
- promociju, nagrađivanje i podršku uspješnih pojedinaca koji doprinose razvoju kulture i afirmiranju njenog značaja i važnosti, ulaganje u mlade, talentirane ljude, buduće menadžere koji se istinski zalažu za građanstvo, i ukazati im povjerenje;
- izradu studije izvodivosti za uspostavljanje dva-tri centra za mlade poduzetnike u različitim dijelovima zemlje s fokusom na društvena preduzeća i kreativne industrije.

9. Kulturne industrije

Kulturne industrije predstavljaju poseban ekonomski sektor usmjeren ka budućnosti. One mogu da potpomognu jačanje endogenih regionalnih potencijala, uzimajući u obzir evropsko historijsko naslijeđe. Obuhvatajući širok raspon djelatnosti od knjige, filma, audiovizuelnog domena, do zanatskih proizvoda i dizajna, one su usko vezane i uz pitanje očuvanja i unapređenja kulturne raznolikosti.

Kulturna produkcija je u svijetu postala jedan od glavnih faktora ekonomije i njen značaj ni u kojem slučaju ne bi trebalo zanemariti. Odnos između kulturnog i ekonomskog razvoja i njegov utjecaj na tržište rada sve više postaje oblast diskusija na evropskom nivou. Ekonomski razvoj manjih i velikih gradova u regiji može se unaprijediti raznim mjerama udruženim s kulturom i kulturnim industrijama, što osigurava, pospješuje i otvara nove mogućnosti zapošljavanja.⁶

U poslijeratnom periodu u našoj zemlji, gdje je uništen veliki broj industrijskih potencijala, u doba smanjenja svega što bi našoj zemlji trebalo da

⁶ U Evropskoj uniji je, naprimjer, u 1995. godini bilo neposredno zaposleno samo u ovom sektoru oko 2,5 do 3 miliona ljudi.

osigura priličnu sredstva, upravo kulturna industrija može da zauzme značajno mjesto ukupnog razvoja. To je neiskorišteni resurs, polje djelatnosti u kojem se mogu osigurati mnoga radna mjesta i ostvariti društveni profit, uz porast ugleda zemlje kroz promociju kulturne i historijske baštine. Da bi se to postiglo neophodna je aktivna kulturna politika, aktivna ekonomska politika, podrška politike urbanog razvoja, integriranje urbane i regionalne politike, kao i odgovarajući evropski kontekst.

Ratna dešavanja odrazila su se na sve nacionalne sredine i kulturno okruženje uopće. I pored toga, niz je primjera umjetnika, kulturnih radnika i ljudi koji pomažu kulturu, koji usprkos ovakvoj teškoj situaciji ipak uspijevaju održati određeni nivo kulture. Zajednički rad djelatnika iz ove oblasti rezultirao je uspješnim organiziranjem festivala, koji predstavljaju značajne kulturne događaje za cijelu Bosnu i Hercegovinu.

Stalna potreba za inovacijama u ovoj oblasti zahtijeva visok nivo kreativnosti, specijalističkog znanja i vještina, što je upravo karakteristika kulturnog stvaralaštva (zadržavanje visokostručnih i kreativnih kadrova u zemlji). Da bismo očuvali kulturnu autentičnost i planski razvili kulturnu industriju, moramo na svim nivoima zaposliti eksperte koji znaju da postave i koriste ekonomske instrumente kulturne politike. Kad je riječ o kulturnoj produkciji, posebno treba poboljšati materijalni položaj umjetnika, bez čije je uloge, kako u kulturi uopće tako i u kulturnoj industriji, teško zamisliti nacionalnu kulturnu produkciju, čiji je status posebno ugrožen sadašnjom ekonomskom krizom, odnosno sveukupnim stanjem u kojem se našlo naše društvo.

Proizvodi kulturnih industrija su istodobno i roba, ali nisu, ni u kojem slučaju, roba kao ostale: oni ujedno definiraju identitet zemlje i zahtijevaju specifičan, poseban tretman kojim će se očuvati kulturna raznolikost, princip tolerancije, duhovnosti, kreativnosti, različitosti, kao i prostor za slobodu kritičkog mišljenja. Danas se kultura i ekonomija isprepliću možda više nego ikad u prethodnim razdobljima: kulturne industrije postale su mjesta moći, glavni ekonomski pokretači i najveći izvozni proizvodi.

Stanje u Bosni i Hercegovini u oblasti kulture, a posebno u oblasti kulturnih industrija, znatno je lošije u odnosu na predratni period. Uslijed ratnih dešavanja došlo je do velikih migracija stanovništva, razaranja kulturnih potencijala, kao i do odljeva stručnih kadrova. Stoga bi kultura naše zemlje, zajedno s kulturnom industrijom, trebala biti, uz puno uvažavanje kulturnih različitosti, i upravo zahvaljujući njima, uokvirena u kulturnu politiku Bosne i Hercegovine s kojom bi ona istupila na svjetsko tržište i imala na njemu zapaženu ulogu.

10. Izdavaštvo i knjižarstvo

Stanje u izdavaštvu i knjižarstvu u Bosni i Hercegovini, koje je do rata, sa svojim renomiranim izdavačkim kućama «Svjetlost» i «Veselin Masleša» predstavljalo vrhunac izdavaštva i knjižarstva u bivšoj Jugoslaviji, u postratnom periodu našlo se u nezavidnoj situaciji jer je lanac koji vodi od profesionalnog književnog rada do prodajne mreže i novih tehnologija još uvijek je pokidan. Postojeća proizvodnja za tržište u izdavaštvu ne odvija se u normalnim finansijskim uvjetima, zanimanje za plasman kvalitetne knjige skoro je

zanemarljivo, a broj kupljenih primjeraka je skoro neprimjetan.⁷ Tek se u posljednje vrijeme osjećaju izvjesni pomaci, ali još uvijek nedovoljni da bi distribucija, izdavanje i plasman domaće i strane knjiga dosegli bar približan nivo prijeratnog stanja u ovoj oblasti.⁸

Stoga, u utvrđivanju strateških pravaca kulturne politike u oblasti izdavaštva, štamparstva, knjižarstva i bibliotekarstva, koji predstavljaju temelj za razvoj kulture u cjelini i kulturnih industrija posebno, naglasak treba naročito staviti na:

- stvaranje boljih uvjeta za izdavanje, distribuciju i plasman domaćih i stranih književnih i naučnih djela, u skladu sa selektivnim kriterijima kreativnog rada, što podrazumijeva i aktivniji odnos i saradnju svih sudionika u izdavačkom procesu (izdavača, pisaca, prevodilaca, knjižara, distributera) i afirmiranje autonomnog i stručnog odlučivanja neovisno o političkim i drugim neprofesionalnim interesima;
- veća finansijska izdvajanja za izdavačku djelatnost i njeno sufinansiranje kroz dodjelu grant sredstava, veće izdvajanje sredstava za izdavačku djelatnost na nivou entiteta i kantona, kako bi se knjiga učinila što dostupnijom na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, pa i u inozemstvu;
- povećavanje finansijskih izdvajanja sredstava za bibliotečku i knjižarsku djelatnost što bi doprinijelo širenju bibliotečke i knjižarske mreže, te popunjavanju i povećanju knjižarskog i bibliotečkog fonda;
- poboljšanje materijalnog statusa pisaca uključujući i naknadu za autorski rad, kao i preciziranje minimalnog cjenovnika njihovog rada;
- finansiranje projekata koji se ističu kvalitetom i inovativnim oblicima profesionalnog djelovanja, uključujući saradnju s udruženjima i organizacijama pisaca i drugih strukovnih udruženja, kao i saradnju s udruženjima pisaca iz drugih zemalja;
- planiranje sredstava za prijevode vrijednih djela iz domaće književne baštine i savremene književnosti, kao i nauke i esejistike na svjetske jezike, kako se to radi i na drugim kulturnim prostorima, kako bi se i naše stvaralaštvo što više uključivalo u recentna zbivanja evropske i svjetske kulturne scene;
- donošenje poticajnih zakonskih propisa u prilog knjizi i izdavaštvu i oslobađanje knjige od poreza, podrazumijevajući pritom i porez na dodatnu vrijednost, carinu i utvrđivanje minimalne poštarine za slanje knjiga i časopisa;

⁷ Veoma je indikativan podatak da se u cijeloj Bosni i Hercegovini broj knjižara gdje se može kupiti knjiga sveo na jednocifren broj, da su mnoge biblioteke prestale sa radom, a one koje su još "u životu" uopće ne prate, uslijed nedostatka sredstava, šta se dešava i objavljuje u izdavačkoj djelatnosti, niti su od rata nabavile ijednu knjigu kako bi proširile i obogatile svoj bibliotečki fond.

⁸ Njih je u dobroj mjeri zakočilo uvođenje PDV-a, koje je usvojeno i pored snažne akcije Udruženja izdavača i knjižara Bosne i Hercegovine, koje se, zajedno s izdavačima, zalagalo, ali bez uspjeha, da se uvođenje PDV-a u Bosni i Hercegovini ne bi trebalo odnositi na izdavaštvo, tim prije što je i iskustvo zemalja koje su ranije uvele PDV upozorilo na njegove veoma negativne posljedice za razvoj izdavaštva i izdavačke djelatnosti.

- stimuliranje izdavača na korištenje modernih tehnologija koje će doprinijeti modernizaciji izdavačke produkcije, pojeftinjenju proizvodnje i, samim tim, širenju kruga korisnika knjige;
- podsticanje alternativnih oblika ulaganja u izdavačke programe i prezentativne projekte koji doprinose poboljšanju pozicije i društvenog utjecaja knjige;
- stimuliranje stvaralaca kroz dodjelu raznih priznanja, nagrada, kao i raspisivanje konkursa za izdavanje literarnih dostignuća.

11. Muzika i diskografija

I muzička umjetnost naše zemlje je u znatno lošijem stanju u odnosu na predratni period. Na takvu situaciju utjecali su razni faktori – uvjeti za stvaralaštvo, kvalitet djela, koncertni život i količina obrazovanja. I ovdje je 1992. godine došlo do naglog odlijevanja kadrova, što je uzrokovalo prekid rada postojećih orkestara u zemlji i smanjenje muzičke proizvodnje uopće.

Posebno teško stanje je u oblasti klasične muzike. Sarajevska filharmonija, koja je jedina u Bosni i Hercegovini, ima problema s kadrovima iako je Bosna i Hercegovina uvijek bila kolijevka umjetnika raznih profila, što trenutno i dokazuju mladi umjetnici kojih je iz dana u dan sve više zahvaljujući kvalitetu muzičkih akademija u BiH, ali koji se i svakog trenutka mogu odlučiti da prekinu studiranje jer niske plaće koje se izdvajaju iz budžeta ne predstavljaju nikakvu stimulaciju za bavljenje kreativnim poslom. Slična situacija je i u Operi i Baletu. No, i pored toga što je izdvajanje iz budžeta ovim institucijama tek toliko da se ne ugase, ipak se interes publike prema njima u posljednje vrijeme mijenja nabolje.

I za potrebe diskografije osigurava se neznatan dio finansijskih sredstava u budžetu Federacije BiH i Republike Srpske. Uglavnom se veći broj diskografskih kuća finansira sredstvima pojedinaca - vlasnika diskografskih kuća, odnosno izvođača koji koriste njihove usluge. Trenutno se veoma malo ulaže i u postojeće snage, to jest u orkestre i umjetnike, gdje bi se stvorila odskočna daska kako za motivaciju i promociju domaćih umjetnika i orkestara, tako i za promociju same diskografske kuće. Gotovo čitava diskografija djeluje na principu isključivo profitne proizvodnje, čime je posve dovedena u pitanje njena kulturna funkcija, koja se sastoji i u tome da se plasira i ostavi trajan muzički zapis radi očuvanja muzičke kulturne baštine. Uvoze se svi oblici muzičke proizvodnje, i to bez ikakvih programskih i kulturoloških kriterija, što je i dovelo do toga da su mnogi muzički producenti, izdavači i distributeri postali više trgovci nego istinski djelatnici u muzičkom sektoru.

Jedan od glavnih udara u oblasti diskografije je neprovođenje Zakona o autorskim pravima. Loša ekonomska situacija, kao i veoma nizak nivo muzičke kulture stanovništva, doprinosi da izdavačko piratstvo još uvijek vlada na ovim prostorima.⁹

⁹ Brojni su primjeri umjetnika koji zbog nemogućnosti da ostvare svoja autorska prava odlaze u inozemstvo i tamo objavljuju svoje radove, što za državu pored ostalog predstavlja i odlijevanje

Stoga je u realiziranju strategije kulturne politike u oblasti muzičke i diskografske proizvodnje nužno osigurati:

- veća finansijska izdvajanja za sufinansiranje muzičke djelatnosti i stvaranje uvjeta za kvalitetno muzičko-scensko stvaralaštvo, posebno domaće produkcije, za njegovanje autohtonog muzičkog izraza, kao i za brži i snažniji razvoj domaće diskografske industrije i domaćih diskografskih kuća;
- popularizaciju klasične muzike putem većeg izdvajanja finansijskih sredstava za održavanje koncerata i organiziranje festivala klasične muzike, čije sadržaje treba prilagoditi kako domaćoj tako i stranoj publici (naročito u vrijeme turističke sezone), što bi, između ostalog, dovelo do povećanja broja posjetilaca na koncertima;
- školovanje kadrova koji bi, uz stjecanje novih znanja iz oblasti svjetske diskografije, omogućili lakše plasiranje domaćeg proizvoda na svjetsko tržište, čime bi se domaće stvaralaštvo stavilo u ravnopravan položaj s drugim muzičkim izrazima, priznatim i afirmiranim u svijetu.
- uništavanje piratskih snimaka i onemogućavanje njihovog distribuiranja, čime bi se motiviralo domaće muzičko stvaralaštvo i izdavaštvo koje bi se okrenulo, prije svega, susjednim zemljama zbog kulturoloških sličnosti i većih mogućnosti prihvatanja naših izdanja, kao i bržeg i lakšeg osvajanja novih tržišta;
- izdvajanje određenih sredstava za gostovanje muzičkih umjetnika i ansambala koji su već ostvarili rezultate na međunarodnom planu i njihovo učešće na značajnim međunarodnim muzičkim festivalima;
- valorizaciju našeg muzičkog naslijeđa i stvaralaštva, pri čemu je za njegovu promociju potrebno koristiti svaki međunarodni turistički i privredni sajam, kao i ostale međunarodne skupove koji za to pružaju priliku;
- stalno motiviranje za muzičko stvaralaštvo raspisivanjem konkursa i drugih oblika stimuliranja mladih talenata i još nedovoljno afirmiranih muzičkih umjetnika i stvaralaca;
- širenje muzičke kulture i muzičkog obrazovanja, muzičke kritike i muzičke misli, čemu bi obnova časopisa (kao što je časopis «Zvuk») dala poseban podstrek i doprinos.

12. Filmska industrija

U prijeratnom, a i u poslijeratnom periodu, značajan dio kulture BiH čini film. On je prije rata i u sferi kratkog filma i u sferi igranog filma snažno označio svoje prisustvo ne samo na prostoru bivše Jugoslavije, nego i na svjetskoj sceni. Stoga film predstavlja veoma značajan dio kulturnog kapitala koji se još uvijek nedovoljno koristi u promociji Bosne i Hercegovine u evropskim i svjetskim okvirima. Istina, i u poslijeratnom periodu

sredstava i velike materijalne gubitke. Sudski sporovi oko ostvarivanja autorskih prava su dugi i iscrpljujući, tako da autori često odustaju od toga, što je dodatni stimulans onima koji tuđe stvaralaštvo koriste za lično bogaćenje.

kinematografska djelatnost u Bosni i Hercegovini se snažno razvija, zahvaljujući i veoma bogatoj filmskoj tradiciji, kao i kontinuiranom školovanju filmskih kadrova što je imalo pozitivne rezultate i donijelo svjetska priznanja kinematografiji BiH. Poseban doprinos stvaranju kreativnog poleta i stvaralačke atmosfere u području filmske umjetnosti dao je i «Sarajevo film festival», koji je, zajedno sa značajnim filmskim ostvarenjima koja su polučila najviša svjetska odličja, doprinio i porastu ugleda Bosne i Hercegovine u svijetu. «Banjalučki internacionalni film festival» svakako će doprinijeti daljoj promociji i razvoju filmske industrije u BiH. Važnu ulogu u razvoju filmske industrije imaju akademije umjetnosti na kojima se školuju mladi kadrovi (režiseri, montažeri, kamermani i dr.) i u koje i dalje treba nastaviti ulagati.

Uprkos tome, i materijalna i proizvodna baza filmske industrije u Bosni i Hercegovine je veoma oskudna. Većina filmskih projekata je nedovoljno podržana iz budžeta, pa su se u njihovo realiziranje uključivali mnogi pojedinci i organizacije iz inozemstva.

Tehnička baza filmske proizvodnje u Jagomiru, filmski studiji i filmska tehnika, u ratu je uništena. Jake filmske producenčke kuće kao što su «Sutjeska film», pa i «Forum film», prestale su s filmskom proizvodnjom.

Ništa nije bolje stanje ni u sektoru distribuiranja i prikazivanja filma. Mnoga kina u ratu su uništena, mnoga su, uslijed nepovoljnih tehničkih i finansijskih okolnosti, prestala s radom, tako da ni jedan broj gradova u Bosni i Hercegovini nemaju svoje kino, a da se i ne govori o ruralnim sredinama.

Područje arhiviranja, klasificiranja i istraživanja filma u BiH, i filma uopće, je u još lošijem stanju. Kinoteka, čiji je to zadatak, zajedno s Institutom za film koji i ne postoji, nije dovoljno podržana. Veliki zamah širenja filmske kulture i filmskog amaterizma, čiji je nosilac ranije bio Kino-savez Bosne i Hercegovine, je sasvim zamro.

Veoma oskudna kino-mreža, porast DVD i VHS produkcije i osjetni pad cijena uređaja za njihovu reprodukciju, doveli su do velikog pada gledanosti kino-predstava, usprkos stanovitih uspjeha domaće proizvodnje.¹⁰

Za prevladavanje ovih problema i još uspješniji razvoj kinematografije u BiH neophodno je osigurati:

- formiranje kinematografske infrastrukture, uspostavljanje kvalitetnije organizacije proizvodnje, distribuiranje i prikazivanje filma, saniranje materijalne baze i stvaranje povoljnijih uvjeta filmske proizvodnje i, posebno, izradu cjelovite koncepcije kinematografije u BiH;
- obezbjediti veća finansijska izdvajanja za sufinansiranje kinematografije na svim nivoima vlasti;

¹⁰ Ne postoji nikakva sinhronizacija u plasmanu filmova za kina i videotečkih filmova, tako da pojedini filmovi dopijevaju u videoteke dok još uvijek traje njihovo prikazivanje u kinima, ili, što je još gore, prije nego što i počne njihovo prikazivanje u kinima. To svakako narušava eksploataciju filmske produkcije, remeteći njen osnovni logički slijed: festival – kino-predstava - nosač videozapisa - TV prikazivanje. Pad cijena "praznih" medija koji se koriste za snimanje audio i video izdanja dovodi cijenu presnimljenog autorskog djela na nivo kojem regularna izdanja ne mogu konkurirati, što svakako odgovara niskoj kupovnoj moći pojedinaca u našoj zemlji, pri čemu se uopće ne vodi računa o autorskom vlasništvu, niti, pak, o poreskoj politici.

- preciziranje zakonskog okvira koji bi obuhvatio i regulirao čitavu kinematografsku oblast, a koja, pored proizvodnje, distribucije i prikazivanja filma, podrazumijeva arhivsku i kinotečku djelatnost, kao i obrazovni i naučnoistraživački rad na polju kinematografije;
- utvrđivanje godišnjeg produkcijskog obima (dugometražnih igranih filmova, animiranih filmova, dokumentarnih filmova i dr.) i uređenje odnosa između kinematografske i televizijske produkcije;
- promoviranje u svijetu, kroz kulturne centre, obrazovne institucije, reklamne spotove kao i učešćem naših filmskih ostvarenja na svjetskim filmskim festivalima, ne samo aktuelne kinematografije u BiH nego i veoma bogate filmske baštine u BiH, kao kulturnog i umjetničkog dobra koje na najbolji mogući način reprezentira kulturu i umjetnost Bosne i Hercegovine;
- upravne nadležnosti i djelotvorniju operativu u resornim ministarstvima za kinematografsku djelatnost i sinhronizaciju svih dijelova filmske i videografske produkcije kako bi svi njegovi segmenti donijeli odgovarajuću dobit;
- provođenje zakona o autorskim pravima i razvijanje svijesti kod ljudi o autorskom vlasništvu;
- razvoj amaterskog filma, koji je u Bosni i Hercegovini imao bogatu i zapaženu tradiciju, revitalizacija zamrlog djelovanja kino-saveza i širenje tehničke i filmske kulture, afirmiranje filmske kritike u kulturnim rubrikama dnevnika i periodične literature.

13. Likovna umjetnost

Likovna umjetnost predstavlja veoma prepoznatljiv znak Bosne i Hercegovine u svijetu. Brojni raseljeni bosanskohercegovački likovni umjetnici veoma uspješno djeluju u drugim sredinama i tako pronosiraju, sasvim individualno, kulturu Bosne i Hercegovine u svijetu.

Potrebno je istaći da rezultati rada Muzeja savremene umjetnosti Republike Srpske, kao i Fondacije «Ars Aevi», na promocije savremene umjetnosti su izuzetno značajni.

No, usprkos tome, pa i veoma zapaženim recentnim kreativnim rezultatima, i likovne umjetnosti, koje podrazumijevaju nekoliko segmenata - slikarstvo, vajarstvo, arhitekturu, grafički i produkt dizajn, fotografiju i tehno-sliku, kada je riječ prije svega o materijalnoj bazi njihovog djelovanja, u vidnom su zaostajanju. Muzeji, koji čuvaju kulturnu memoriju, i galerije, koje osiguravaju zaštitu i protok likovnog stvaralaštva, nisu u zadovoljavajućem položaju. Brojna djela sakralne i svjetovne arhitekture, od nesumnjive umjetničke i kulturne vrijednosti, su u ratu razorena i njihova ponovna obnova i restauracija nerijetko je prepuštena improvizaciji i nehatu, pa i profilerskoj logici, navodno oslobođene tržišne ekonomije. Veliki broj umjetničkih radova iz oblasti slikarstva i skulpture je u toku rata uništen ili je otuđen iz zemlje. Nažalost, glavni razlog nezavidnog stanja i u ovoj oblasti predstavlja nedostatak materijalnih sredstava, što onemogućuje njeno brže, organiziranije i kvalitetnije

uključivanje u evropske i svjetske tokove likovnih umjetnosti i vizuelne industrije.

Stoga je i u području likovnih umjetnosti i vizuelne industrije neophodno:

- obezbjediti veća finansijska izdvajanja za sufinansiranje likovne umjetnosti i vizuelnu industriju koji bi omogućio prezentiranje likovne posebnosti Bosne i Hercegovine i njene likovne prepoznatljivosti u Evropi i svijetu preko njenog autohtonog likovnog stvaralaštva, orijentalnih i evropskih utjecaja i njihovog prepleta u arhitekturi, urbanim i ruralnim aglomeracijama, kamenoj plastici, slikarstvu, kiparstvu, kaligrafiji, zidnom slikarstvu, kao i savremenoj likovnoj umjetnosti;
- omogućiti kritičke retrospektive i izložbe značajnih likovnih umjetnika i likovnih pojava iz historije i savremenosti u Bosni i Hercegovini;
- održavanje postojećih i otvaranje novih muzeja i galerija,
- jačanje, u medijskom i školskom sistemu, komponente likovne kulture i informiranosti, likovne kritike i kritičkog valoriziranja likovnih vrijednosti, što bi onemogućilo pojave da se reklamira i plasira likovni diletantizam i nekultura;
- podsticanje razvoja talenata i obećavajućih likovnih projekata, koje treba angažiranjem budžetskih, sponzorskih i sredstava iz drugih izvora, finansijski pomagati i stimulirati;
- organiziranje institucija koje bi se bavile promoviranjem domaće likovne umjetnosti i domaćih likovnih umjetnika u inozemstvu;
- ostvarivanje saradnje s turističkim organizacijama i uključivanje muzeja, galerija i likovnih umjetnika u turističku ponudu naše zemlje kako kroz turističke brošure i druge oblike turističke propagande, tako i uređenjem vizuelnih komunikacija po gradovima i turističkim destinacijama (posebni putokazi, osvjetljavanje objekata i sl.);
- uključivanje likovnih umjetnika u oblikovanje vizuelnog identiteta u Bosni i Hercegovini i njenih proizvoda.

14. Komunikacije

Područje komunikacija, iako je prvenstveno u domenu politike i javnog života, svojim djelovanjem, u najširem smislu te riječi, stvara cjelovitu sliku recentnih zbivanja kako u svijetu tako i u svim segmentima djelovanja države i društva, te tako utječe i na tokove kulture i kulturnog razvoja.

Težnja za slobodom u komunikaciji često prelazi okvire kojima bi se ovaj cilj trebao postići, kroz praćenje i izvještavanje o medijskoj politici u Bosni i Hercegovini, i čini u ovoj oblasti veoma prisutnim utjecaj međunarodne zajednice. Za područje Bosne i Hercegovine karakterističan je veliki broj privatnih televizijskih i novinskih kuća, koje se uglavnom finansiraju putem reklama. Problemi u sistemu komunikativnog djelovanja proizlaze i iz nedovoljnog profesionalizma i nedovoljnog prisustva etičkih normi, koje još uvijek nisu na nivou komunikativnog djelovanja u liberalnim demokratskim

društvima. Ovo područje nije ni zakonski u potpunosti uređeno, te je stvaranje zakonskog okvira jedan od osnovnih preduvjeta za uređenje i poboljšanje stanja u oblasti komunikacija.

A da bi se komunikativno djelovanje djelotvorno uključilo u ostvarivanje razvojnih strategija Bosne i Hercegovine potrebno je:

- što prije izgraditi, korištenjem stručnih potencijala i većim ulaganjem finansijskih sredstava, model štampanog i audiovizuelnog medijskog sistema u kojem će se naći dovoljno prostora i za kontinuirano prezentiranje istinskih vrijednosti kulture i umjetnosti, domaćih i stranih umjetničkih djela i programa i što kvalitetnijih kulturno-industrijskih proizvoda;
- uvesti podsticajne mjere kojima bi se što bolje ostvarile javne funkcije u proizvodnji programa, što se, prije svega, odnosi na informativne, umjetničko-obrazovne i naučno-obrazovne programe, razvijao kritički dijalog, koji bi njegovao kompetentnu kritičku misao i razvijao umjetničku kritiku, zasnovanu na vrijednosnim mjerilima, čime bi se sužavao prostor dnevno-političkim utjecajima, kao i proizvoljnom, neznačajkom i nekompetentnom vođenju kulturne politike u medijima;
- poboljšati efikasnost sudskog sistema u pogledu primjene odredaba krivičnog zakona radi zaštite slobode izražavanja i informiranja, ali i odgovornosti za javno izgovorenu riječ;
- povezivanje dramskih, dokumentarnih, književnih, te muzičkih i likovnih djela u programe audiovizuelnih medija, čime će se pojačati saradnja između ustanova umjetničkog obrazovanja, umjetnika, medijskih djelatnika i niza marketinških stručnjaka kako bi se ova vrijedna djela učinila što dostupnijim javnosti.

15. Kulturna politika i teatar

Iako se teatar ne vezuje neposredno za kulturne industrije, on je ipak, po svojoj osnovnoj biti, unutar svakog društvenog sistema zasigurno jedno od sredstava snažne komunikacijske moći. Kada taj teatar, u svojim najboljim i najsretnijim trenucima dosegne ono što se zove umjetnička komunikacija, onda je postignuta svojevrsna zajednica svih onih ljudi što u teatarskom činu participiraju.

Rat koji je pogodio Bosnu i Hercegovinu pokidao je strukturu, teatarsku mrežu i teatarsku umreženost u Bosni i Hercegovini. On je raskinuo s jednim modelom postojanja teatarske umjetnosti u Bosni i Hercegovini koji je podrazumijevao klasičnu podjelu na profesionalne i amaterske teatre, zatim na teatre za odrasle i teatre za djecu i mlade. Sličnu strukturu imali su svi amaterski, kao i svi profesionalni teatri.

Kulturna politika u Bosni i Hercegovini u teatarskoj djelatnosti treba:

- favorizirati kvalitet, što će reći da u kulturnoj politici u Bosni i Hercegovini, u strateškom pogledu, mora biti zastupljen kvalitetni princip;

- povećati finansijska izdvajanja za pozorišnu djelatnost koji bi, pored brige za teatarske institucije doprinio da svi teatarski mehanizmi budu ustrojeni i funkcioniraju prema snazi teatarskog mehanizma i njihove unutrašnje strukture;
- adekvatnije postaviti i razriješiti odnos takozvane festivalske i institucionalne kulture, imajući u vidu činjenicu da, sve dotle dok festivalska kultura ne bude svedena na mjeru koju diktira redovna kultura, naš kulturni život neće se razvijati predviđenim i mogućim tempom, što pretpostavlja razvijanje temeljnih institucija kulture i, na temelju toga, stvaranje moguće festivalske produkcije, a ne obrnuto, kakav je to danas slučaj, gdje su festivali ti koje favorizira politika, a temeljna produkcijska tijela su zanemarena i u produkcijskom i u finansijskom smislu;
- naći mjesta, a adekvatno tome i finansijskog prostora, za ono što je tragalački segment, čisti teatarski laboratorij, nevezano od institucionalnog principa, koji bi imao policentričnu strukturu i koji bi planski saobražavao teatarsko školstvo, razvoj teatarske kulture, časopisa, knjiga, videosistema, likovnih manifestacija teatarskog tipa, s ujednačenim standardima i kriterijima razvoja teatra na ovim prostorima;
- posvetiti pažnju stalnim preobrazbama, metamorfozama teatarskog bića koje mora doživjeti i preobrazbu u skladu sa savremenim medijima, televizijom i filmom, te pružiti mogućnost relevantnih koprodukcijskih odnosa;
- najzad, kulturna strategija u ovoj oblasti mora računati na stalno podsticanje glumačke umjetnosti i temeljnog redateljskog iskaza.

16. Međunarodna saradnja u oblasti kulture

Međunarodnu kulturnu saradnju predstavljaju aktivnosti kojima se vrši razmjena i prezentiranje kulturne baštine i savremenog kulturnog i umjetničkog stvaralaštva s inozemstvom u svim oblastima kulture i umjetnosti, koja se realizira uglavnom u sljedećim oblicima i sadržajima: filmske, pozorišne i muzičke predstave; izložbe (likovne, tematske i sl.); prevođenje i izdavanje književnih, stručnih i drugih djela; festivali i takmičenja: filmski, pozorišni, muzički i dr.; gostovanja umjetnika, ansambala, horova, orkestrara i sl.; sajmovi i razmjena knjiga i drugih kulturnih dobara; ostale kulturne manifestacije (dani ili nedjelje kulture, filma i sl.); učešće umjetnika i drugih stručnjaka iz oblasti kulture na naučnim i stručnim skupovima koji se organiziraju u inozemstvu u oblasti kulturnih djelatnosti.

Diplomatsko-konzularna predstavništva BiH svojim aktivnostima doprinose učešću predstavnika BiH na manifestacijama koje se realiziraju u inozemstvu. To se odnosi na npr. organiziranje dana ili nedjelja kulture BiH u pojedinim zemljama, kao i kod učešća naših umjetnika, pozorišnih grupa i ansambala na međunarodnim izložbama, festivalima, predstavama i drugim kulturnim manifestacijama, bez obzira na izvore i način finansiranja tih aktivnosti.

Zbog drugačijeg položaja i načina finansiranja organizacija nosilaca saradnje iz oblasti kulture u svakoj zemlji, međunarodna kulturna saradnja znatno ovisi o

tome koliko se osigura sredstava posebno namijenjenih za učešće na nekoj od kulturnih manifestacija u inozemstvu ili u zemlji. Ministarstvo civilnih poslova u svom budžetu osiguralo je sredstva za sufinansiranje međunarodne saradnje u oblasti kulture. Dodjela sredstava se vrši godišnje putem javnog konkursa a na osnovu prethodno utvrđenih kriterija.

Osnova za saradnju u oblasti kulture sa drugim zemljama su bilateralni ugovori koje naša zemlja zaključuje. Na osnovu ovih sporazuma potpisuju se programi saradnje.

Bilateralna kulturna saradnja realizira se i putem kulturnih centara. Do sada u BiH djeluju kulturni centri četiri zemlje, a planirano je da BiH svoje otvori kulturne centre prvenstveno u onim zemljama u kojima živi veći broj građana Bosne i Hercegovine.

Potpisane međunarodne ugovore moguće je ocijeniti kao osnovu za međunarodnu saradnju u oblasti kulture i efekti ovih ugovora su veoma pozitivni posebno u oblastima koje su navedene. Očekuje se i potpuna valorizacija ugovora u dugoročnom periodu posebno kada se ima u vidu ulaganje u obnovu i izgradnju kulturno-historijske baštine.

Multilateralna saradnja u oblasti kulture realizira se na osnovu međunarodnih multilateralnih ugovora (konvencije ili protokoli) koje je potpisala odnosno kojima je pristupila Bosna i Hercegovina.

Osim toga, Bosna i Hercegovina je postala članica/potpisnica i nekoliko konvencija iz oblasti kulture, koje je zaključila bivša SFRJ, po osnovu izvršene i prihvaćene sukcesije, kao npr. Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (od 16. novembra 1972).

Kao članica Vijeća Evrope Bosna i Hercegovina putem svojih predstavnika učestvuje u radu komiteta Vijeća Evrope koji se bave pitanjima iz oblasti kulture. Na osnovu Opatijske deklaracije ministara za kulturu zemalja članica Vijeća Evrope o interkulturalnom dijalogu i prevenciji konflikta, Sarajevo je bilo organizator prvog pilot projekta pod nazivom Prvi interkulturalni grad Vijeća Evrope 2003/04. kao i Prvog foruma o interkulturalnom i interreligijskom dijalogu koji je organizovan u saradnji sa Vijećem Evrope i japanskom fondacijom. Domaćin ovog projekta bio je Međunarodni centar za mir Sarajevo, grad Sarajevo i Vijeće ministara BiH, uz učešće naučnika i političkih javnih ličnosti iz cijelog svijeta te najviših predstavnika vjerskih zajednica BiH. Zahvaljujući tom iskustvu Vijeće Evrope je na zasjedanju komiteta direktora donijelo odluku da nastavi s ovim projektima i da ih uvrsti u prioritete i u narednom periodu, posebno u kontekstu evropske godine interkulturalnog dijaloga za koju je proglašena 2008. godina.

Istovremeno, Vijeće Evrope je u okviru Komiteta direktora kulture razvilo čitav niz projekata u kojima je Bosna i Hercegovina bila učesnik, npr. projekat CCC (Kreativni kulturni kapital), organiziranje značajnih događaja posvećenih evropskim danima naslijeđa.

Deklaracija evropskih ministara obrazovanja o interkulturalnom dijalogu u novom evropskom kontekstu iz 2003. i Deklaracija o 50. godišnjici kulturne saradnje u Evropi, prihvaćena od ministara odgovornih za kulturu, obrazovanje, mlade i sport u skladu sa Evropskom kulturnom konvencijom, kao i Akcioni

plan III. Samita šefova država i vlada Vijeća Evrope, predstavljaju osnovu za snažno uključivanje država i izgradnju platforme civilnog društva za interkulturalni dijalog zbog čega je nužno da se posebna pažnja posveti mjestu i ulozi umjetnika i stvaralaca u ovom procesu.

Posebno je važno naglasiti ulogu Vijeća Evrope i njegove programe koji podržavaju kulturu različitosti i afirmiraju projekte međuvladine saradnje u Evropi i regionalnoj saradnji.

BiH treba da aktivno sudjeluje u afirmaciji ne samo političkih već i ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava građana. BiH podržava Platformu FARO u kojem je postignut zajednički pristup Vijeća Evrope i UNESCO-a u vezi s interkulturalnim dijalogom kao dijelom procesa UNESCO-ve Konvencije za zaštitu i promociju različitosti kultura. Potrebno je da u narednom periodu BiH i formalno ratificira ovu Konvenciju UNESCO-a i da se Bosna i Hercegovina nađe, zahvaljujući svojim resursima, u mogućnosti da koristi evropske i svjetske fondove za projekt u oblasti kulture i međukulturne saradnje.

Isto tako je važno da se BiH uključi u informatički sistem Vijeća Evrope (COMPEDIUM).

Kultura različitosti i interkulturalni dijalog je osnova društva, i stoga je od izuzetnog značaja dalje aktivno učešće BiH u projektima Vijeća Evrope kao što su kulturni vodič, velike izložbe posvećene savremenoj umjetnosti, evromediteranska saradnja i dr.

Osnovna karakteristika kulturne saradnje s međunarodnim organizacijama iz UN-a je da se skoro isključivo programira i realizira u saradnji s UNESCO-om.

UNESCO je posebnu pažnju posvetio zaštiti kulturno-istorijske baštine i prvi spomenik koji se nalazi na svjetskoj listi zaštićenih spomenika UNESCO-a je Stari most u Mostaru. Takođe, most Mehmed-paša Sokolović u Višegradu uvršten je na listu svjetske baštine UNESCO-a.

Saradnju s UNESCO-om u oblasti kulture vodi Državna komisija za saradnju Bosne i Hercegovine s UNESCO-om koja omogućuje institucionalne veze između različitih kulturnih vladinih i nevladinih organizacija sa UNESCO-om.

Međunarodna multilateralna kulturna saradnja realizira se, osim s navedenim međunarodnim organizacijama, još i u okviru nevladinih organizacija i asocijacija u oblasti umjetnosti i kulture (kao što je ICOMOS i druge). U okviru i ovih organizacija postoje određene mogućnosti za međusobnu saradnju udruženja, saveza i društava iz oblasti kulture iz naše zemlje.

BiH je 2006. godine potpisivanjem Povelje o saradnji ministara kulture Jugoistočne Evrope postala članica Komiteta ministara kulture Jugoistočne Evrope. Takođe, aktivnim učešće u radu inicijativa, poput Jadransko-jonske inicijative, BiH učestvuje u radnim stolovima koji se odnose na oblast kulture.

Dalje unapređenje aktivnosti na polju međunarodne saradnje podrazumjeva još aktivnije učešće u međunarodnim tijelima i asocijacijama koja se bave pitanjima kulture, te kroz potpisivanje bilateralnih sporazuma i programa saradnje u oblasti

kulture stvoriti osnovu koja će omogućiti lakšu direktnu saradnju između institucija i radnika u oblasti kulture iz BiH sa predstavnicima iz drugih zemalja.

Diplomatsko konzularna mreža BiH svojim aktivnostima treba da doprinese daljem unapređenju međunarodne kulturne saradnje. Godišnjim planom rada diplomatsko-konzularnih predstavništava Bosne i Hercegovine potrebno je konkretizirati planirane sadržaje i aktivnosti u oblasti kulturnog prezentiranja i saradnje u zemljama prijema. Cijeneći dosadašnju saradnju Bosne i Hercegovine s drugim državama u oblasti kulture, kao i interes Bosne i Hercegovine da ostvari neprekidnu kulturno-obrazovnu vezu s dijasporom, uvažavajući kulturnu i jezičku srodnost sa susjednim državama i imajući u vidu broj državljana BiH koji borave u pojedinim zemljama, program osnivanja kulturno-informativnih centara Bosne i Hercegovine bi trebao obuhvatiti sljedeće države: Srbija, Crna Gora, Slovenija, Makedonija, Austrija, SR Njemačka, Švicarska, Turska, Švedska, Danska, Norveška, SAD, Australija, Kanada. Sistematski pristup otvaranju kulturno-informativnih centara Bosne i Hercegovine u inozemstvu obuhvatio bi sljedeće faze: I otvaranje radnih mjesta atašea za kulturu i kadrovsko jačanje postojećih DKP-a i II otvaranje kulturno-informativnih centara BiH u zemljama sa kojima postoje bilateralni sporazumi i čiji centri djeluju u BiH.

17. Ciljevi strategije kulturne politike u BiH

Ciljevi strategije kulturne politike u Bosni i Hercegovini se, prema metodologiji (strukturalne) kulturološke analize, usredsređuju, prije svega, na sljedeće teme: (1) historija, pojam i određenje kulture, (2) kulturna legislativa, (3) instrumenti kulturne politike, (4) animacija kulture i kulturna politika, (5) kulturni pluralizam i međunarodna kulturna saradnja, (6) kulturna politika, evropske integracije i evropski kulturni identitet, (7) kulturna politika u multikulturnim društvima, (8) kulturna politika i ekonomika kulture, (9) kulturna politika i sponzoriranje kulture, (10) kulturna politika i marketing u kulturi, (11) kulturna politika i kulturni razvoj.

Ovakva metodološko-tematska postavka neizbježno zahvata *proces* karakteristične za postindustrijsko doba, a time i za jednu *novu poziciju* kulture koja je anticipirana i u nekoliko dokumenata Evropske unije koji se odnose na kulturu. U definiranju strateških ciljeva, zbog ograničenog prostora, taj rakurs (perspektiva kulturnih transformacija u ravni postindustrijskih trendova) ne naglašava se u svim segmentima, ali se podrazumijevaju rješenja i nijanse karakteristične za aktuelne kulturne trendove, posebno u (a) domenu obrazovanja, (b) domenu zaštite i promocije kulturnog kapitala i (c) domenu kulturne industrije.

Ovako definirani strateški ciljevi temelje se na četiri pretpostavke, čije uspješno rješenje tek omogućuje njihovu adekvatnu provedbu: (1) da je strategija ukupnog razvoja BiH utemeljena na rješenjima održivosti, međuovisnosti, da je dobro usklađena i da je otklonila probleme fragmentiranja i lošeg balansa među sektorima, (2) da se kulturna politika realizira u politički

pozitivnom i dinamičnom ambijentu, (3) da su apsolvirana fundamentalna pitanja vezana za kulturne identitete u Bosni i Hercegovini.

Prioritet kulturne politike predstavlja deetimizacija, demokratizacija, decentralizacija, alternativni izvori finansiranja, harmonizacija zakonodavstva s EU i usostavljanje regionalne i međunarodne saradnje.

18. Osnovna dugoročna opredjeljenja kulturne strategije u BiH

Osnovna dugoročna opredjeljenja kulturne strategije u Bosni i Hercegovini afirmiraju se kao: (a) istraživanje, zaštita, međusektorsko promoviranje objekata i kontinuirani razvoj svih vrijednosti koje čine kulturni kapital BiH, kulturni kapital u cjelini i kulturni kapital u okviru nacionalnih kultura; (b) održavanje kontrole/suvereniteta nad vrijednostima/objektima koji su presudni za dugoročnu samoodrživost kulturnog kapitala u BiH.

18.1. Primarni -okvirni ciljevi strategije

Primarni (okvirni) ciljevi strategije su sadržani u uvođenju kulturnog modela (kulturne politike) koji:

- (a) podstiče rast općeg nivoa građanske samoodgovornosti za stanje i zbivanja u društvu,
- (b) povećava resursne statuse, jača poslovnu konkurentnost i bogati opći imidž BiH i svih njenih socijalnih i ekonomskih agregata,
- (c) povećava opći humani kapacitet zajednice (socijalna inovativnost) i jača njenu sposobnost da stalno postavlja nove ciljeve, da ih uspješno realizira i da se kontinuirano, otvoreno i kritički oblikuje u domenu visokopozicioniranih (kulturnih i drugih) ciljeva/izazova,
- (d) podiže opći *nivo* kulturne kreativnosti (inteligibilnosti) u zajednici,
- (e) osigurava poštivanje načela Evropske kulturne konvencije (i ostalih dokumenata koji definiraju Evropu kao kulturnu cjelinu), unoseći adekvatan nivo funkcionalne podudarnosti (kompatibilnosti) s kulturnim modelima koji dominiraju u drugim evropskim zemljama,
- (f) podiže opći nivo kulture življenja.

18.2. Primarni-posebni ciljevi strategije

Kao primarni (posebni) ciljevi strategije izdvajaju se:

- (a) poseban (strateški) podsticaj zaštiti, rekonstruiranju, restauriranju, rekultiviranju i multisektorskom promoviranju prirodnog, spomeničkog i graditeljskog naslijeđa u BiH,
- (b) poseban (strateški) podsticaj obrazovanju (kao odgovor na izazove postindustrijskog društva),
- (c) poseban (strateški) podsticaj nauci kao odgovor također na izazove postindustrijskog društva,
- (d) poseban (strateški) podsticaj regionalnoj saradnji u kulturi kao fundamentalnom principu opstojnosti i kreativne vitalnosti bh. kulture.

18.3. Osnovna načela strategije

Osnovna načela strategije prvenstveno čine:

- neovisnost kao osnovni organizacijsko-kreativni preduvjet za bilo kakav individualni ili kolektivni rad u domenu kulture u najširem smislu (u standardnoj skali od slobode stvaralaštva do multimodularnog načina organiziranja);
- finansijsko-upravna decentraliziranost u svim važnim aspektima: (a) konzistentna i realistična legislativa, (b) transparentno finansiranje, (c) stepenasta hijerarhija u odlučivanju: institucije vlasti - kulturne institucije - kulturni kreativci – građani;
- demokratičnost kao osnovno načelo u svim procedurama u kojima se usvaja i realizira kulturna politika u BiH; demokratičnost u radu kulturnih institucija (planiranje/programi); demokratičnost u odnosu državnih struktura prema svim kulturnim izrazima/modelima, opcijama/organizacijama; demokratičnost u interkulturalnom dijalogu i u međusektorskom planiranju; demokratičnost u regionalnom planiranju...);
- multikulturalnost-interkulturalnost-pluralizam utemeljeni na seriji projekata koji obuhvataju više aktivnih studija: (a) kulturne posebnosti BiH, (b) integrativne kulturne komponente unutar BiH, (c) kulturni kontakti u BiH s prekograničnim okruženjem, (d) kulturna tradicija i kulturne posebnosti u BiH u ravni evropske kulturne strategije, (e) retrogradni i anahroni procesi u kulturnom naslijeđu i u aktuelnoj kulturnoj politici u BiH;
- kulturna različitost koja karakterizira sve stabilne i produktivne višenacionalne zajednice, utemeljena na vrijednostima koje, istovremeno, afirmiraju (a) kapacitet svake nacionalne kulture da se samooblikuje i razvija u duhu svojih tradicionalnih premisa, ali i (b) stalnu inovativnu potenciju svake kulture da učestvuje u stvaranju zajedničkog kulturnog produkta/brenda i sl.;
- kulturna otvorenost/kulturna saradnja kao višestruko programirana i efektivirana aktivnost;
- interdisciplinarnost i međusektorska povezanost koja kulturi osigurava: prvo, adekvatan tretman među drugim djelatnostima i drugim bh. razvojnim potencijalima; drugo, adekvatnu poziciju/ulogu u novim globalnim projektima; treće, adekvatnu funkciju u strukturiranju bh. trendova i vodeću poziciju u oblikovanju općeg imidža u BiH;
- kulturni balans (nacionalno-građansko; slobodno-dogmatsko; amatersko-profesionalno; državno-privatno; građansko-ruralno; elitno-masovno);
- klasično-moderno; manifestacijsko-fundamentalno kao mogućnost da se harmoniziraju odnosi u pojedinim sektorima i oblicima kulturnog izraza, i da se otklone konflikti i prevaziđu antagonizmi u ovim i drugim okvirima;
- realistična i efikasna kulturna politika: (a) koja djeluje poticajno na sve kulturne kreativce, (b) koja permanentno otklanja sva ograničenja i blokade u ukupnom kulturnom razvoju, (c) koja uvodi nove tehnologije i inovativna

rješenja u kulturne djelatnosti, (d) koja u potpunosti realizira strateške ciljeve u BiH u kulturnom domenu;

- samoodrživost u kulturi kao strateški pozitivan cilj koji podrazumijeva: (a) veću neovisnost, integrativnost i međusektorsku povezanost kulturnih institucija, (b) bogatiji, raznovrsniji i komunikacijsko disperzivniji kulturni izraz, (c) kompleksnije opcije u finansiranju kulturnih projekata.

19. Prioriteti i akcioni program kulturne politike u BiH

Prioriteti i akcioni program kulturne politike u BiH, izvedeni iz postavljenih stratejskih ciljeva, podrazumijevaju:

- Ostvarivanje akcionog programa iz revidirane Strategije razvoja BiH; jačanje sektora za kulturu Ministarstva civilnih poslova BiH u oblasti koordinacije, strateškog planiranja i međunarodne saradnje; razmatranje mogućnosti formiranja tijela (Agencije ili Savjeta) za razvoj kulturne politike u BiH, kao i na drugim nivoima (entitetima, kantonima, općinama) koje bi djelovale u partnerstvu s ključnim nosiocima strateškog kulturnog razvoja na različitim nivoima, obezbjeđujući dignitet ovoj oblasti, te omogućujući, na taj način, njenu značajniju ulogu u svakom aspektu rekonstrukcije i razvoja BiH. Unaprijediti sistem koordinacije između Ministarstva civilnih poslova i entitetskih ministarstava nadležnih za oblast kulture kako bi se zajedničkim radom unaprijedilo stanje u oblasti kulture. Uspostavljanje partnerskog odnosa između javnog, privatnog i nevladinog sektora.
- Stvaranje uvjeta za razvijanje i jačanje odgovarajućih struktura u BiH koje bi djelovale u partnerstvu s ključnim nosiocima strateškog kulturnog razvoja na različitim nivoima. Posebno kada je riječ o velikim projektima, koprodukcijama u raznim oblastima stvaralaštva. Potpunom afirmiranju kulturne politike koja će omogućiti promociju talenata i konkurenciju umjetnika i institucija kulture na cijelom području Bosne i Hercegovine. Kulturna politika u BiH treba da pruži jednaku šansu svim stvaraocima da na domaćem i međunarodnom planu ostvare najbolje rezultate, neovisno od toga dolaze li iz razvijenih ili manje razvijenih kulturnih centara i pripadaju li klasičnim institucijama kulture ili nevladinoj alternativnoj kulturnoj sceni.
- Osnivanje na svim nivoima zakonodavne i izvršne vlasti komisija i vijeća koji bi sačinili dugoročni plan razvoja kulture u BiH i pratili njen rad. U radu ovih tijela bi trebalo, po preporuci Vijeća Evrope, da se osigura 60% predstavnika kulturnih i umjetničkih institucija, asocijacija i eksperata. Na taj način osigurala bi se interakcija između zakonodavne i izvršne vlasti, kreativnih centara, privatnog sektora i civilnog društva. A subjekti na koje se odnosi kulturna politika i koji mogu na nju utjecati su kulturne zajednice, javna vlast, različiti nivoi vladinih institucija, osobito onih koji se odnose na

kulturu ili su na nju upućeni (urbano planiranje, turizam, ministarstvo vanjskih poslova, odjeli za kulturu, ministarstvo finansija i dr.), domaće i međunarodne tvrtke, različite fondacije, međunarodna partnerstva, nevladin sektor i dr. Pritom je neophodno aktivirati i međudržavne bilateralne sporazume, programe Evropske unije i međunarodnih fondacija za obrazovanje i usavršavanje, produkciju i koprodukciju u postojećim i novim kulturnim industrijama u BiH.

- Razvoj sektora kulture, koji bi moralo da prati kvalitetno zakonodavstvo evropskih standarda s uvažavanjem naših specifičnosti, i koje bi osiguralo: ostvarivanje kulturne demokratije i prava građana na kulturu u svim dijelovima zemlje i podršku ekonomskom, socijalnom i kulturnom razvoju nerazvijenih ruralnih i urbanih sredina, posebno otklanjanje raskola između njih koji uzima sve više maha, promoviranje gender jednakopravnosti i eliminiranje pojava spolne diskriminacije i nejednakosti na polju kulture i, na toj osnovi, unapređenje kvaliteta obrazovanja, kao i pravilne zastupljenosti oba spola na svim nivoima društvenog i državnog upravljanja.
- Javnu vlast koja, zajedno s javnim sektorom, privatnim organizacijama i lokalnim zajednicama, treba da preuzima odgovornost i podstiče kulturne aktivnosti na globalnom, regionalnom i lokalnom nivou, bliske ljudima i njihovim potrebama; ona treba da radi na razvoju društvenih i ekonomskih ciljeva, te razvoju civilnog društva, a sve to kroz potporu kulturnim aktivnostima bilo finansijski podržano putem sufinansiranja, grantova, zarađenih prihoda, trgovine ili sponzorstva; ona treba da ohrabruje nove projekte, inicijative, organizacije i načine koje koriste umjetnici, a ne da služi samo postojećim kulturnim institucijama i manifestacijama.
- Obavezu da se razmotri potreba donošenja novih ili harmonizacija postojećih zakona iz domena kulturne politike u skladu s međunarodnim standardima – zakona o zaštiti kulturnog, prirodnog, historijskog i duhovnog naslijeđa u BiH; zakona o izdavačkoj djelatnosti; zakona o bibliotečkoj djelatnosti; zakona o knjižarskoj djelatnosti; zakona o pozorišnoj djelatnosti; zakona o muzičko-scenskoj djelatnosti; zakona o filmskoj djelatnosti i drugih zakona koji omogućuju djelovanje i razvoj kulturnih institucija, kao i potpunu zaštitu autorskih prava i intelektualnog vlasništva u BiH. Preporučuje se da entiteti i kantoni trebaju donijeti harmonizirane zakone i propise iz oblasti kulture i umjetnosti u skladu s svojim nadležnostima.
- Daljnje afirmiranje multikulturalnosti i kulturnog zajedništva, stalno imajući u vidu kulturno bogatstvo i kulturnu specifičnost u BiH, u koju su ugrađeni mnogobrojni utjecaji s Istoka, Zapada i Mediterana, što predstavlja njenu svojevrsnu prednost, faktor uvezivanja, a ne razdvajanja, i stepenicu više na putu ka evropskim integracijama, i, posebno, njegovanje kulturnih osobenosti svakog njenog naroda i nacionalnih manjina, uz punu podršku djelovanju, na zakonskoj osnovi, nacionalnih, kulturnih i obrazovnih

društava i njihovog doprinosa unapređenju kulture, zaštiti kulturno-umjetničke baštine i jezika.

- Dovođenje u fokus mozaičke slike kulturnog kapitala u Bosne i Hercegovine na profesionalnim razlozima i praktičnim potezima, a ne na političkim intencijama, gdje bi pozorišne predstave, umjetničke izložbe ili muzički koncerti još brže prelazili granice, a u projekte, kulturne manifestacije i umjetničke festivale još više uključivali, sa svojim radovima, svi naši krajevi i pripadnici raznih nacija i nacionalnih manjina, koji bi se ravnopravno, samo svojom vrijednošću i kvalitetom, takmičili za nagrade, jednako kao što i prilikom predstavljanja naše kulture u svijetu treba nastojati da pripadnici svih naših naroda budu jednakopravno zastupljeni.
- Određivanje kulturnih institucija od općeg interesa za Bosnu i Hercegovinu, pri čemu kulturne institucije od općeg interesa ne bi bile, poštujući princip decentraliziranja i demetropoliziranja kulture, locirane samo u centrima, nego i u drugim njenim sredinama i gradovima. Opći interes ostvarivao bi se kroz sufinansiranje programskih aktivnosti.
- Ulaganje u istraživanje, osvjetljavanje i afirmiranje kulturne tradicije u korist budućnosti, imajući pritom u vidu činjenicu da je Bosna i Hercegovina veoma bogata kulturno-historijskim spomenicima različitih vremenskih perioda i kultura koje bi trebalo zaštititi, revitalizirati i stvoriti uvjete za njihovo novo prezentiranje i namjenu koja bi bila i finansijski samoodrživa, kao što je to, naprimjer, korištenje ovakvih objekata i lokaliteta kao novih izazova za turizam, pa i za sitne privatne inicijative (trgovina specifičnog profila, ugostiteljstvo), u čemu se sastoji i podrška razvoju kulture kroz turističku valorizaciju kulturno-historijske, prirodne, graditeljske i duhovne baštine u Bosni i Hercegovini.
- Ulaganje u sadašnjost, odnosno u kreativne i umjetnički nadarene kadrove, kao najveći kapital koji najčešće nije adekvatno iskorišten zbog manjkavosti podrške, dugoročnije strategije ulaganja u talente koji ispaštaju zbog nedostatka razvojnih projekata i nepostojanja snažne kulturne industrije. Također, bilo bi značajno osnovati agencije za promoviranje kreativnosti na lokalnom nivou, koje bi daljnjim umrežavanjem stvorile sliku kreativne ponude na globalnom planu. Na ovaj način lakše bi kreativnost našla partnerstvo u različitim sferama - od komercijalnih do umjetničkih. Istovremeno, "proizvodi kulture", bilo da su kreirani u javnim institucijama, profesionalnim institucijama, nevladinim radionicama ili umjetničkim prostorima, lakše bi, na ovaj način, dospjeli na tržište i ostvarili profit. Za afirmiranje i obrazovanje kreativnog potencijala nužno bi bilo koristiti državne bilateralne sporazume, zatim programe Evropske unije te programe međunarodnih fondacija za educiranje i usavršavanje, kao i sredstva za produkciju i koprodukciju u novim kulturnim industrijama.

- Afirmiranje kulturnih vrijednosti u BiH u svijetu i ukazivanje na bogatstvo i raznolikost koju posjedujemo, tim prije što se dosadašnje prezentiranje naše kulture u svijetu svodilo uglavnom na potpuno usamljene primjere i ovisilo o trenutnim interesima u određenim dijelovima entiteta i lokalnih zajednica, a ne o sistematskom promoviranju projekata ili autora i njihovih radova, te zemlje u cjelini, čemu je vjerovatno doprinijelo i nepostojanje sistematske brige o ovom aspektu kulture, kao i u dobroj mjeri zanemareno korištenje bilateralnih sporazuma u oblasti kulture, te aktivnije učešće BiH u multilateralnim organizacijama kao što je UNESCO.
- Proširenje regionalne saradnje koje bi, paralelno s afirmiranjem naše umjetnosti i kulture u svijetu, skrenulo pažnju na jednu drugačiju BiH. Za to su pogodne naročito umjetnički profilirane manifestacije koje se održavaju u kontinuitetu, kao i one koje treba da obnove svoju prekinutu djelatnost uslijed ratnih dešavanja. Manifestacije koje su fleksibilnije i ne zahtijevaju specijalnu infrastrukturu ne bi trebale biti locirane samo u jednom centru, nego u više gradova, kako bi se, neposrednim protokom ideja, ljudi i informacija o raznolikosti stvaralaštva kultura mogla ravnomjernije razvijati.
- Razvijeno obrazovanje kao jedan od bitnih faktora u strateškom razvoju kulture u svim njenim segmentima. Zbog toga je potrebno posvetiti posebnu pažnju obrazovanju i usavršavanju kreativnih kadrova koji bi mogli odgovoriti zahtjevima modernizacije javnog kulturnog sektora i nove kulturne tehnologije. Za nove umjetničke izazove, kao i brži protok ideja i formi umjetničkog izražavanja, neophodno je, u kontekstu cjeline obrazovnog procesa, racionaliziranje i povezivanje akademija umjetnosti i njihova saradnja sa akademijama umjetnosti u svijetu. Nažalost, na univerzitetima u Bosni i Hercegovini ne postoji program interdisciplinarnih studija koji se bavi problemima kulture na nov način. Također, ne postoje ni istraživački projekti za pokretanje kreativnih potencijala, što ima za posljedicu i nerijetko neadekvatnu valorizaciju na različitim nivoima kulture i, posebno, u centrima odlučivanja o finansijskoj podršci. Upravo zato reorganiziranje sistema obrazovanja u oblasti kulturne politike i umjetnosti treba da se odvija i kroz jačanje interdisciplinarnog postdiplomskog studija na univerzitetima u BiH, obrazovanja talenata u zemlji i svijetu, a uz odgovarajuću sistemsku podršku zajednice.
- Treba razmotriti mogućnost formiranja fondova u BiH radi povećavanja finansijskih izdvajanja za finansiranje kulture i umjetnosti u svim njenim domenima, kao i donošenje novih sistemskih rješenja, uz povećanje stope izdvajanja doprinosa za kulturu, koja bi koliko-toliko zadovoljavala evropske standarde, tim prije što tržište kulture kod nas nije razvijeno, jednako kao ni sponzorstvo i partnerstvo, a finansiranje iz privatnih izvora još nije uzelo maha. Stoga je neophodno donijeti posebne propise o oslobađanju od PDV-a za knjige i udžbenike i, posebno, o poreskoj politici, kako bi se dobile poreske olakšice, te tako, na indirektan način, poboljšala finansijska situacija u kulturi. Treba pripremiti zakonska rješenja koja bi sponzore i donatore

kulture oslobodila dijela društvenih obaveza za iznos sredstava koji ulažu u kulturu. Briga za kulturu bi time sve više prelazila s institucija vlasti na građanina, što bi pospješilo i jačanje srednje klase, koja je ratom i tranzicijskim procesima u BiH radikalno dovedena u pitanje. Potrebno je također sagledati šta je to što može biti privatizirano u kulturi, a šta nikako ne bi smjelo biti obuhvaćeno ovim procesom ili procesom koncesije. Jedan od prioriteta je i zaštita rada institucija od općeg interesa i, istovremeno, formiranje tijela za razvoj umjetnosti u BiH koje će omogućiti konkurenciju autora, asocijacija i institucija za najbolje projekte u oblasti kulture i umjetnosti na temelju kriterija kvaliteta i stručne valorizacije; ulaganje u novu kulturnu industriju i stvaranje pretpostavki za značajnije učešće kulture u društvenom razvoju.

- Stimuliranje razvoja nacionalne i vjerske kulture, kao i kulture nacionalnih manjina. Posebnu pažnju treba obratiti na podršku institucija kulture nacionalnih manjina. Isto tako, od nesumnjivog značaja je kreiranje povoljne klime za strana ulaganja u kulturne projekte religijskog sadržaja; proširenje saradnje s vjerskim zajednicama, te izgradnja strategije saradnje s njima; iniciranje međureligijskih susreta na međunarodnoj i domaćoj sceni, kao i razmjena studenata s teoloških fakulteta. Posebnu, strategijsku, dugoročnu pažnju treba posvetiti sakralnim objektima koji imaju historijsku i kulturnu vrijednost iz svih konfesionalnih zajednica.
- Međusobno povezivanje svih sudionika kulture zahtijeva intenziviranje međusektorske saradnje i čvršće povezivanje između segmenata društvene aktivnosti kakvi su ekologija, turizam i kultura. Ideje o formiranju jednog zajedničkog savjetodavnog tijela s predstavnicima sva tri segmenta (ekologija, turizam i kultura) u kojem bi i prijedlozi dolazili od predstavnika sva tri segmenta, iz njihovog iskustva i u okviru njihovih interesa, a ne samo, kao što je s našim primjerom slučaj i kao što je do sada najčešće bivalo, iz oblasti kulture.
- Povezivanje institucionalne i manifestacijske kulture. Gdje će biti prirodnije mjesto za male pozorišne poduhvate nego u foajeu Zemaljskog muzeja – čuvanje kulturne baštine ne smije značiti njeno zatvaranje. Time bi se stvarala i čvršća sprega strategijskog povezivanja finansiranja *odozgo* s finansiranjem *odozdo*. Posjednici privatnih umjetničkih dobara i kolekcija mogli bi u okviru takve prakse također naći za sebe mjesta.
- Intenziviranje kulturne razmjene, širenje i jačanje veza u Bosni i Hercegovini, koje su donedavno bila mnogo slabije od veze s odgovarajućim susjednim i udaljenijim državama i usmjeravanje prema onim partnerima koji su spremni finansijski učestvovati u ostvarenju projekata, pri čemu vrijednosni momenat i u takvom izboru mora biti odlučujući. Uvriježena je pretpostavka da rezultati koji se pokazuju inozemstvu moraju obavezno sadržavati kao svoju osnovnu odliku nešto *naše*, što je svakako dobro, ali

pojedini uspjesi, naročito likovnih i filmskih umjetnika, pokazuju da se od nas očekuje i *svjež dah* u okviru tendencija koje su u svijetu aktuelne.

- Utvrđivanje prioriteta kulturne politike u obnovi kulturne infrastrukture u svim općinama i gradovima u BiH; ostvarivanje kulturne demokracije i prava građana na kulturu u svim dijelovima zemlje i podrška ekonomskom, socijalnom i kulturnom razvoju nerazvijenih ruralnih i urbanih područja i, posebno, pokidanih veza njihove saradnje i komunikacije.
- Podsticanje medija na promoviranje kulture i umjetnosti i vrednovanje vrhunskih umjetničkih rezultata; praćenje ostvarivanja postojećih zakona iz svih oblasti kulture i umjetnosti i, posebno, u vezi s načinom osiguranja odgovarajućeg statusa umjetnika, njihovog socijalnog i ekonomskog položaja.
- Podsticanje nevladinog sektora u razvoju evropskog civilnog društva i kulturne politike u BiH; valoriziranje međunarodnih kulturnih projekata i manifestacija u promoviranju novih kulturnih vrijednosti i novog imidža BiH; ulaganje u ključne projekte obnove pozorišnih kuća, filmskih dvorana, muzeja i izgradnje novih kulturnih centara; formiranje kulturno-informativnih centara BiH u svijetu; izrada statističkog pregleda „Kultura i umjetnost u BiH“ i stvaranje baze podataka na osnovu koje će se autori, asocijacije i institucije uključivati u domaće, evropske i svjetske projekte i kulturnu saradnju.
- Uključivanje osnovnih ciljeva strategije kulturne politike u BiH u srednjoročnu strategiju razvoja BiH.
- Uključivanje strategije kulturne politike u proces evropskih integracija BiH.
- Korištenje evropskih fondova za projekt u oblasti kulture u procesu pridruživanja Evropskoj uniji i jačanje suradnje sa zemljama članicama Evropske unije.

20. Program ostvarivanja strategije kulturne politike u BiH

Program ostvarivanja strategije bi se odvijao/realizirao u sljedećim fazama:

1. Edukativna faza na sljedećim nivoima:
 1. Državne institucije, entiteti, kantoni, općine;
 2. Kulturne institucije;
 3. Društva, klubovi, udruženja, nevladine organizacije;
 4. Građani.
2. Legislativa (donošenje novih i izmjene postojećih zakonskih rješenja uz posebno koncipiranu stručnu i javnu debatu).

3. Normativna transformacija na svim nivoima (institucije, administracija, udruženja).
4. Podrška intersektorskim projektima (kultura-priroda, kultura-baština, kultura-ekologija, kultura-turizam).

20.1. Aktivna programska načela i osnovne komponente metodologije praćenja realiziranja programskih načela ukupne strateške postavke

1. Aktivna programska načela:

- (a) stalno praćenje realiziranja strateških ciljeva (rasprave među i u administrativnim tijelima; među kulturnim profesionalcima; među kreativcima; rasprave u posebnim profesionalnim i/ili socijalnim grupama),
- (b) definiranje strateških inovacija, transformacija i korektura,
- (c) uvođenje značajnijih strateških transformacija ili novih strateških ciljeva, (d) aktivan odnos prema globalnim trendovima i prema novim kulturnim tendencijama u okruženju.

2. Metodologija praćenja realiziranja programskih načela:

- (a) naučne analize i valorizacije,
- (b) stručne ocjene, publicistički radovi,
- (c) istraživački projekti,
- (d) javne debate, paneli, rasprave, plebisciti,
- (e) mišljenja, prijedlozi i inicijative grupa građana, društava, nevladinih organizacija,
- (f) stavovi (upozorenja, predstavke) profesionalaca u kulturnim institucijama,
- (g) promjene u inputima, na kojim je utemeljena strategija, koje dolaze sa globalnim projektima ili megatrendovima,
- (h) novi društveni dokumenti (tipa konvencija, deklaracija, kolektivnih ugovora, dokumenata o regionalnoj saradnji, itd.),
- (i) nova legislativa,
- (j) ispunjavanje uvjeta za članstvo u Evropskoj uniji,
- (k) ocjene organa, tijela ili radnih grupa nadležnih za praćenje realiziranja ovog dokumenta,
- (l) povremene ciljne intersektorske (međudržavne, međureligijske, multiregionalne i sl.) debate na temu realiziranja strateških ciljeva kulturne politike.

*

Kulturni potencijal u Bosni i Hercegovini, usprkos tome što su se ratna zbivanja odrazila na sve njene sredine i kulturno okruženje, postoji i on je višestruko potvrđen u istoriji i prisutan je, latentno i aktuelno, u sadašnjosti. Stoga je realiziranje strategije kulturne politike u BiH nužna pretpostavka oslobađanja tih potencijala koji će doprinijeti afirmiranju istinskih kulturnih vrijednosti i intenziviranju kulturnog života u Bosni i Hercegovini, njenom ukupnom prosperitetu, afirmiranju slike naše zemlje i jačanju njenog ugleda u svijetu i, nadasve, njenom bržem uključivanju u evropske integracije.

VIJEĆE MINISTARA BiH
Ministarstvo civilnih poslova BiH
Komisija za izradu kulturne strategije

ANEKS

Statistički podaci o kulturi i umjetnosti

Juli, 2008.godine

Sadržaj

STATISTIČKI ANEKS I: OSNOVNI STATISTIČKI POKAZATELJI

STATISTIČKI ANEKS II: STATISTIČKI PODACI O KULTURI

STATISTIČKI ANEKS I: OSNOVNI STATISTIČKI POKAZATELJI

OPĆI PODACI O BOSNI I HERCEGOVINI

Službeni naziv:

Bosna i Hercegovina (B i H)

Geografska lokacija:

Bosna i Hercegovina se nalazi na zapadnom dijelu Balkanskog poluotoka

Pogranične zemlje:

Srbija i Crna Gora na istoku, Republika Hrvatska na sjeveru, zapadu i jugu.

Bosna i Hercegovina sastoji se od dva entiteta:

Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS).

Entitetska struktura:

FBiH je administrativno podijeljena na 10 kantona. Kantoni su podijeljeni na općine. Na području FBiH je 79 općina. Republika Srpska je administrativno podijeljena na 62 općine.

Grad Brčko je zasebna administrativna jedinica - Distrikt.

Površina:

Ukupno 51 209,2 km² ;
od toga: kopno 51 197 km² , more 12,2 km²

Klima:

Pretežno kontinentalna, mediteranska na jugu

Broj stanovnika:

Popis stanovništva (1991.) 4.377.033
Procjena prisutnog stanovništva (2005.) 3.844.000

Etnička struktura stanovnika:

Bošnjaci, Srbi i Hrvati i pripadnici ostalih naroda

Glavni grad:

Sarajevo

Službeni jezici:

Bosanski, srpski i hrvatski i dva pisma (latinica i ćirilica)

Zvanična valuta:

Konvertibilna marka (KM); (1 KM = 0,511292 Euro)

GDP – Bruto domaći proizvod, nominalni, tekuće cijene

(2005. godina; u milionima KM) 15.749

GDP – Bruto domaći proizvod, **po stanovniku**

(2005. godina; u KM) 4.097

GEOGRAFSKI PODACI

Prema svom geografskom položaju Bosna i Hercegovina se nalazi na granici dva velika klimatska pojasa na zapadnom dijelu Balkanskog poluostrva i prostire se na površini od 51.209,2 km² od čega kopno obuhvata 51.197 km² a more 12,2 km². Klima je pretežno kontinentalna, na jugu mediteranska.

Tabela 1. Geografske koordinate krajnjih tačaka BiH

	Sjeverna geografska širina	Istočna geografska dužina ¹⁾	Općina	Naselje
Sjever	45° 16' 30''	16° 55' 56''	Bos. Dubica	Gradina Donja
Jug	42° 33' 00''	18° 32' 24''	Trebinje	Podštirovnik
Istok	44° 03' 00''	19° 37' 41''	Bratunac	Žlijebac
Zapad	44° 49' 30''	15° 44' 00''	Bihać	Bugar

Zračna udaljenost po geografskoj širini i dužini iznosi: sjever-jug 2° 43' 30'' odnosno 314 km, a istok-zapad 3° 53' 41'' odnosno 309 km.

Tabela 2. Dužina granica BiH, u km

	Ukupno	Suhozemna	Riječna	Morska
Ukupno	1538	774	751	13
Prema:				
Crnoj Gori	249	196	53	
Hrvatskoj	932	494	425	13
Srbiji	357	84	273	

Najviši planinski vrh u Bosni i Hercegovini je Maglić, čija nadmorska visina iznosi 2 386 metara i nalazi se na teritoriji općine Foča.

Najduža rijeka je Drina – 346 km, a najveće jezero Buško sa površinom od 55,8 km², a nalazi se na nadmorskoj visini od 716,6 m sa najvećom dubinom od 17,3 m.

Tabela 3. Glavni ekonomski indikatori za BiH¹¹

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Nominalni BDP BiH, tekuće cijene (u milionima KM)	9.752	10.908	11.909	12.650	13.324	14.658	15.749
Realni BDP (stopa rasta u %)	10,0	5,5	4,5	5,5	3,0	6,0	5,5
	(procentualna promjena)						
Stopa rasta cijena na malo u BiH	3,7	4,8	3,1	0,4	0,6	0,4	3,7
Federacija BiH	-0,9	1,2	1,7	0,2	0,1	-0,3	3,0
Republika Srpska	15,1	13,6	6,5	1,7	1,8	1,9	5,2
	(kao procenat BDP)						
Budžet opće vlade							
Prihodi	53,2	49,5	45,7	40,6	39,9	38,0	38,6
Rashodi	60,4	55,9	48,9	40,7	39,2	36,4	36,4
Saldo	-7,2	-6,4	-3,1	-0,1	0,7	1,7	2,2
Spoljni dug	38,4	37,2	37,1	33,9	30,1	27,5	27,5*
	(kao procenat BDP)						
Novac i kredit							
Novac u širem smislu (M2)	22,2	22,6	39,2	40,1	41,2	46,6	51,3
Kreditiv nevladinim sektorima	28,1	27,3	27,8	33,4	38,1	40,1	47,6
Platni bilans							
Bruto devizne rezerve							
U milionima KM	866	1.021	2.697	2.464	2.781	3.458	4.196
U milionima USD	472	482	1.234	1.187	1.604	2.195	2.668
U mjesecima uvoza robe i usluga	1,3	1,4	3,4	3,0	3,2	3,7	4,0
Saldo tekućeg računa							
U milionima KM	-920	-841	-	-	-	-	-
U milionima USD	-502	-397	-736	1.191	1.636	1.784	2.089
U procentima BDP-a	-9,4	-7,7	-13,6	-19,4	-21,2	-19,2	-21,1
Saldo robne razmjene							
U milionima KM	6.052	5.868	6.470	6.892	7.180	7.193	7.833
U milionima USD	3.300	2.770	2.958	3.341	4.157	4.568	4.956
U procentima BDP-a	-62,1	-53,8	-54,3	-54,5	-53,9	-49,1	-49,7
Servisiranje vanjskog duga							
U milionima KM	159	198	178	237	254	227	230

¹¹ Izvor: Centralna banka BiH; Agencija za statistiku BiH

U milionima USD	87	93	81	114	147	144*	146
U procentima izvoza robe i usluga	6,7	5,9	5,0	7,0	6,7	4,8	4,1

Podaci o stanovništvu u Bosni i Hercegovini

Podaci o stanovništvu i domaćinstvima prikupljaju se popisima svakih deset godina prema jedinstvenoj metodologiji na cjelokupnom području Bosne i Hercegovine.

Podaci iz popisa odnose se na stalno stanovništvo na području Bosne i Hercegovine. Stalno stanovništvo jednog mjesta čine sve osobe koja u tom mjestu stalno stanuju, tj. imaju prebivalište, bez obzira na to da li su se u trenutku popisa nalazila u mjestu prebivališta ili su bila privremeno odsutna, bilo u zemlji ili inozemstvu. Osobe na privremenom radu kod inozemnih poslodavaca ili na samostalnom radu, kao i članovi porodice koji s njima borave u inozemstvu popisana su kao stalni stanovnici odgovarajućih naselja u zemlji u kojima je njihovo prebivalište.

Tabela 4. Stanovništvo BIH po popisima stanovništva¹²

Godina popisa	Površina km ²	Stanovništvo			Broj domaćinstava	Stanovnici na 1 km ²
		Ukupno	Muškarci	Žene		
1879	51246	1158440	607789	550651	...	22,6
1885	51246	1336091	705025	631066	226699	26,1
1895	51246	1568092	828190	739902	257493	30,6
1910	51200	1898044	994852	903192	310339	37,1
1921	51200	1890440	966209	924231	...	36,9
1931	51564	2323555	1185040	1138515	398238	45,1
1948	51189	2564308	1236932	1327376	498116	50,1
1953	51221	2847459	1385559	1461900	565212	55,6
1961	51197	3277948	1599665	1678283	706107	64,0
1971	51197	3746111	1834600	1911511	848545	73,2
1981	51197	4124256	2050913	2073343	1030689	80,6
1991	51197	4377033	2183795	2193238	1207098	85,5

Tabela 5. Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti, popisi 1961 - 1991¹³

	Ukupno				Struktura u %			
	1961	1971	1981	1991	1961	1971	1981	1991
UKUPNO	3277948	3746111	4124256	4377033	100,0	100,0	100,0	100,0

¹² Izvor: Republički zavod za statistiku BiH

¹³ Izvor: Republički zavod za statistiku BiH

Nacionalnost									
Crnogorci	12828	13021	14114	10071	0,4	0,4	0,4	0,2	
Hrvati	711665	772491	758140	760852	21,7	20,6	18,4	17,4	
Makedonci	2391	1773	1892	1596	0,1	0,1	0,1	0,1	
Muslimani*	842248	1482430	1630033	1902956	25,7	39,6	39,5	43,5	
Slovenci	5939	4053	2755	2190	0,2	0,1	0,1	0,1	
Srbi	1406057	1393148	1320738	1366104	42,9	37,2	32,0	31,2	
Jugosloveni	275883	43796	326316	242682	8,4	1,2	7,9	5,6	
Albanci	3642	3764	4396	4925	0,1	0,1	0,1	0,1	
Česi	1083	871	690	590	0,0	0,0	0,0	0,0	
Italijani	717	673	616	732	0,0	0,0	0,0	0,0	
Jevreji	381	708	343	426	0,0	0,0	0,0	0,0	
Mađari	1415	1262	945	893	0,1	0,0	0,0	0,0	
Nijemci	347	300	460	470	0,0	0,0	0,0	0,0	
Poljaci	801	757	609	526	0,0	0,0	0,0	0,0	
Romi	588	1456	7251	8864	0,0	0,0	0,2	0,2	
Rumuni	113	189	302	162	0,0	0,0	0,0	0,0	
Rusi	934	507	295	297	0,0	0,0	0,0	0,0	
Rusini **	6136	141	111	133	0,2	0,0	0,0	0,0	
Slovaci	272	279	350	297	0,0	0,0	0,0	0,0	
Turci	1812	477	277	267	0,1	0,0	0,0	0,0	
Ukrajinci **	...	5333	4502	3929	...	0,2	0,1	0,1	
Ostali	811	602	946	17592	0,0	0,0	0,0	0,4	
Nisu se nacionalno izjasnili	...	8482	17950	14585	...	0,2	0,4	0,3	
Regionalna pripadnost	3649	224	0,1	0,0	
Nepoznato	1885	9598	26576	35670	0,1	0,3	0,7	0,8	

* U Popisu 1961 godine Muslimani su iskazani pod nazivom "Muslimani u etničkom smislu", A 1971 godine kao "Muslimani u smislu narodnosti".

** Do popisa 1971 Rusini i Ukrajinci iskazivani zajedno

Tabela 6. Stanovništvo starosti 15 i više godina, prema završenoj školi i spolu prema popisu 1991.godine¹⁴

	Ukupno	Završena škola		
--	---------------	-----------------------	--	--

¹⁴ Izvor: Republički zavod za statistiku BiH

		bez škole	1-3 razreda osnovne škole	4 razreda osnovne škole	5-7 razreda osnovne škole	osnovna škola	srednja škola	Viša škola	Fakultet	Nepoznato
Ukupno	3349642	471182	81230	489563	87563	818361	1092372	92501	122967	93903
Muški	1657340	98420	31311	212378	41732	421045	671058	56759	77240	47397
Žene	1692302	372762	49919	277185	45831	397316	421314	35742	45727	46506

Prema podacima iz popisa 1991 samo oko 6,6% stanovništva imalo je završenu višu školu ili fakultet. Žene koje su 50,52% ukupnog stanovništva činile su 80% stanovništva bez škole i oko 38% stanovništva sa završenom višom školom ili fakultetom.

Podaci iz ankete Živjeti u BiH ukazuju da je u periodu 2001. – 2004. godine broj osoba sa završenom višom ili visoko stručnom spremom u ovom periodu (6,1%) čak niži u odnosu na 1991. godinu (6,6%).

Tabela 7. Stanovništvo starosti 10 i više godina, prema završenoj školi i spolu¹⁵

Po popisu 1991.g.

	Svega	Nepismeno	10 - 19		20 - 34		35 - 64		65 i više i nepoznato		
			svega	nepismeno	svega	nepismeno	svega	nepismeno	svega	nepismeno	
1991	Svega	3697232	367733	707598	5722	1093621	12538	1509186	196135	386827	153338
	muško	1835272	62659	363224	2728	569408	3868	745673	27083	156967	28980
	žensko	1861960	305074	344374	2994	524213	8670	763513	169052	229860	124358
Učešće nepismenih (u %)											
1991	Svega	100,0	9,9	100,0	0,8	100,0	1,1	100,0	13,0	100,0	39,6
	muško	100,0	3,4	100,0	0,7	100,0	0,7	100,0	3,6	100,0	18,5
	žensko	100,0	16,4	100,0	0,9	100,0	1,7	100,0	22,1	100,0	54,1

Tabela 8. Prirodno kretanje stanovništva u BiH od 1997 - 2005. godine¹⁶

¹⁵ Izvor: Republički zavod za statistiku BiH

¹⁶ Izvor: Agencija za statistiku BiH

	Broj stanovnika sredinom godine u 000	Živorode ni	Umrli	Prirodni priraštaj	Stope na 1 000 stanovnika		
					živo rođeni	umrli	prirodni priraštaj
1997.	3738	48397	27875	20522	12,9	7,5	5,5
1998.	3653	45007	28679	16328	12,3	7,9	4,5
1999.	3725	42464	28637	13827	11,4	7,7	3,7
2000.	3781	39563	30482	9081	10,5	8,1	2,4
2001.	3798	37717	30325	7392	9,9	8,0	1,9
2002.	3828	35587	30155	5432	9,3	7,9	1,4
2003.	3832	35234	31757	3477	9,2	8,3	0,9
2004.	3842	35151	32616	2535	9,1	8,5	0,7
2005.	3843	34627	34402	225	9,0	9,0	0,1

Nakon rata u 1992-1996 došlo je do velikih demografskih pomjeranja u BiH. Skoro svaki drugi stanovnik BiH je pomjeren iz svog prebivališta u toku rata. Privreda BiH je uništena što je za dalju posljedicu imalo tešku socijalnu situaciju i stvaranje novog siromaštva u BiH u poratnom periodu.

Kako Popis stanovništva nije proveden u 2001. godini podaci o broju stanovnika su dobijeni na osnovu procjena broja stanovnika po općinama. Ovo procjenivanje broja stanovnika značajno je otežano činjenicom da u BiH ne postoje registri stanovništva i da se ne prate migracije stanovništva. Podaci iz anketnih istraživanja koja su se sprovela u BiH u 2001; 2004 i 2006. godini ukazuju da je broj prisutnog stanovništva manji za oko 300 000 u odnosu na procijenjeni broj stanovnika i da se kreće oko 3,5 miliona.

STATISTIČKI ANEKS II: STATISTIČKI PODACI O KULTURI U BIH

I KINEMATOGRAFIJA

Tabela 9.¹⁷

5. Kina, predstave, posjetioci i zaposleni <i>Cinemas, projections, attendance and employees</i>										
	Kina <i>Cinemas</i>	Predstave <i>Projections</i>			Posjetioci <i>Attendance</i>				Zaposleni <i>Employees</i>	
		Ukupno <i>Total</i>	Domaćih filmova <i>Domestic films</i>	Stranih filmova <i>Foreign films</i>	Ukupno <i>Total</i>	Domaćih filmova <i>Domestic films</i>	Stranih filmova <i>Foreign films</i>	Po jednoj predstavi <i>Per performance</i>	Ukupno <i>Total</i>	Kino operatori <i>Cinema operators</i>
2001	51	10.475	510	9.965	775.276	105.287	669.989	152	201	53
2002	54	11.162	556	10.606	694.789	59.403	635.386	127	211	54
2003	48	9.614	1.966	7.648	643.009	205.618	437.391	133	173	47
2004	53	10.606	1.763	8.843	561.342	167.043	394.299	102	211	55
2005	58	10.104	2.083	8.021	383.994	117.525	266.469	74	226	60
2006	60	9.309	2.727	6.582	483.607	211.924	271.683	99	217	56

¹⁷ Kultura i umjetnost/Culture and Art 2001-2006, Tematski bilten 08, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2008, str. 16.

II POZORIŠTA

Tabela 10.¹⁸

		6. Pozorišta, predstave, posjetioci i zaposleni u BiH (ukupno) <i>Theatres, performances, attendance and employees in BiH (total)</i>						
		Pozorišta <i>Theatres</i>	Predstave <i>Performances</i>	Posjetioci <i>Attendance</i>		Zaposleni <i>Employees</i>		
				Ukupno <i>Total</i>	Po jednoj predstavi <i>Per performance</i>	Ukupno <i>Total</i>	Umjetnici <i>Artists</i>	Ostali <i>Others</i>
Dječija pozorišta <i>Children's theatres</i>	2001	3	424	74.801	360	57	26	31
	2002	4	512	95.656	410	89	38	51
	2003	4	491	99.064	420	90	41	49
	2004	4	644	124.223	416	97	45	52
	2005	4	716	134.418	407	102	47	55
	2006	4	743	137.525	404	100	45	55
Profesionalna pozorišta <i>Professional theatres</i>	2001	9	740	160.077	428	552	225	327
	2002	8	673	169.539	492	499	207	292
	2003	8	664	152.814	486	515	223	292
	2004	9	1.160	504.026	654	542	249	293
	2005	10	1.135	452.252	602	579	263	316
	2006	8	581	133.188	456	550	237	313
Amaterska pozorišta <i>Amateur theatres</i>	2001	6	244	52.077	391	281	254	27
	2002	7	211	64.031	651	282	222	60
	2003	5	128	32.184	500	220	200	20
	2004	5	79	14.801	362	197	174	23
	2005	6	88	17.585	447	202	171	31
	2006	8	178	32.937	336	231	188	43
Eksperimental- na pozorišta <i>Experimental theatres</i>	2001	1	48	6.405	133	4	0	4
	2002	1	33	3.985	121	4	0	4
	2003	1	12	2.390	199	4	0	4
	2004	1	11	995	90	4	0	4
	2005	0	0	0	0	0	0	0
	2006	0	0	0	0	0	0	0

¹⁸ Kultura i umjetnost/Culture and Art 2001-2006, Tematski bilten 08, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2008, str. 17.

Tabela 11.¹⁹

		7. Pozorišta prema vrsti izvedenih djela u BiH (ukupno) <i>Theatres by type of performances in BiH (total)</i>										
		Prema vrsti djela <i>By type of the performance</i>								Djela su postavljena kao <i>Stage production</i>		
		Drama <i>Drama</i>		Opera i opereta <i>Opera and operetta</i>		Balet <i>Ballet</i>		Ostalo <i>Other</i>		Premijera <i>Premiere</i>	Obnovljena predstava <i>Restaged performance</i>	Raniji repertoar <i>Past repertoire</i>
		Predstave <i>Performances</i>	Posjetioči <i>Attendance</i>	Predstave <i>Performances</i>	Posjetioči <i>Attendance</i>	Predstave <i>Performances</i>	Posjetioči <i>Attendance</i>	Predstave <i>Performances</i>	Posjetioči <i>Attendance</i>			
Dječija pozorišta <i>Children's theatres</i>	2001	1	7.261	0	0	0	0	269	67.540	7	0	14
	2002	136	25.772	0	0	0	0	262	69.884	10	3	16
	2003	89	16.410	0	0	0	0	276	82.654	21	1	14
	2004	70	26.860	0	0	0	0	396	97.363	9	2	18
	2005	62	32.083	0	0	0	0	465	102.335	12	3	19
	2006	172	42.399	1	5.952	0	0	351	89.170	11	3	29
Profesionalna pozorišta <i>Professional theatres</i>	2001	470	128.773	29	8.881	22	5.337	98	17.086	38	4	56
	2002	434	123.501	15	5.520	18	3.033	88	37.485	45	2	51
	2003	457	118.412	17	10.014	22	4.597	97	19.791	32	2	45
	2004	931	458.880	29	11.327	22	7.143	117	26.676	48	4	41
	2005	394	116.585	26	11.658	23	5.672	581	314.287	47	7	44
	2006	297	97.450	31	13.535	19	4.840	109	17.363	35	2	55
Amaterska pozorišta <i>Amateur theatres</i>	2001	197	45.087	0	0	0	0	27	6.990	30	1	9
	2002	146	46.851	0	0	0	0	34	17.180	13	3	12
	2003	94	28.444	0	0	0	0	21	3.740	16	0	4
	2004	37	11.651	0	0	0	0	23	3.150	13	0	3
	2005	37	12.965	0	0	0	0	28	4.620	11	0	7
	2006	100	28.007	0	0	0	0	26	4.930	16	0	3
Eksperimentalna pozorišta <i>Experimental theatres</i>	2001	48	6.405	0	0	0	0	0	0	11	4	1
	2002	33	3.985	0	0	0	0	0	0	9	0	4
	2003	9	1.535	0	0	0	0	3	855	9	0	0
	2004	11	995	0	0	0	0	0	0	11	0	0
	2005	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	2006	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

¹⁹ Kultura i umjetnost/Culture and Art 2001-2006, Tematski bilten 08, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2008, str. 18.

III BIBLIOTEKE

Tabela 12.²⁰

8. Biblioteke prema organizacionom sastavu i načinu korišćenja bibliotečkog materijala									
<i>Libraries by organisational structure and mode of library material use</i>									
Ukupno <i>Total</i>	Organizacioni sastav <i>Organisational structure</i>			Biblioteke pristupačne <i>Libraries accessible to</i>			Biblioteke koje imaju <i>Libraries which have</i>		
	samostalne <i>independent</i>	u sastavu drugih preduzeća <i>within other enterprises</i>	u sastavu drugih biblioteka <i>within other libraries</i>	široj javnosti <i>broad public</i>	ograničenom krugu korisnika <i>limited number of users</i>	samo zaposlenima u čijem su sastavu <i>only to employees of the parent enterprise</i>	čitaonicu <i>reading-room</i>	pokretne biblioteke <i>mobile libraries</i>	
2001	41	35	6	0	41	0	0	37	1
2002	44	37	7	0	44	0	0	39	0
2003	46	39	7	0	45	1	0	42	0
2004	47	39	8	0	46	1	0	45	0
2005	47	40	7	0	46	1	0	44	0
2006	48	42	6	0	47	1	0	45	0

²⁰ Kultura i umjetnost/Culture and Art 2001-2006, Tematski bilten 08, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2008, str. 19.

Tabela 13.²¹

9. Biblioteke, knjige i korisnici <i>Libraries, books and users</i>										
Narodna i univerzitetska biblioteka <i>Public and university library</i>					Narodna biblioteka <i>Public libraries</i>				Dječije odjeljenje <i>Children s section</i>	
broj biblioteka <i>number of libraries</i>	broj knjiga <i>number of books</i>	korisnici <i>users</i>			broj biblioteka <i>number of libraries</i>	broj knjiga <i>number of books</i>	korisnici <i>users</i>		broj biblioteka <i>number of libraries</i>	broj knjiga <i>number of books</i>
		u biblioteci <i>in the library</i>	van biblioteke <i>out of the library</i>	u biblioteci <i>in the library</i>			van biblioteke <i>out of the library</i>			
2001	1	67.612	1.044	2.070	40	626.370	60.507	285.032	34	246.642
2002	1	66.952	1.472	1.804	43	634.561	45.388	264.461	35	202.215
2003	1	57.503	1.259	2.007	45	639.835	48.814	300.626	38	259.654
2004	1	55.774	1.070	2.113	46	667.528	47.579	387.841	38	268.209
2005	1	67.690	1.326	433	46	709.906	50.879	452.648	39	263.177
2006	1	87.156	1.300	2.284	47	740.017	63.415	418.502	42	315.173

²¹ Data tabela se odnosi samo na Republiku Srpsku. Zbog različitih metodoloških pristupa koji se primjenjuju u entitetskim zavodima nije moguće agregirati podatke o bibliotekama za BiH. Podaci o bibliotekama se u FBiH prikupljaju trogodišnje. Zadnji podaci su prikupljeni 2004. godine. Kultura i umjetnost/Culture and Art 2001-2006, Tematski bilten 08, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2008, str. 19.

Tabela 14.²²

10. Biblioteke prema broju naslova i primjeraka obrađenog knjižnog fonda <i>Libraries by number of titles and copies of processed book fund</i>													
Ukupno <i>Total</i>	Knjige i brošure <i>Books and brochures</i>				Listovi (novine) <i>Newspapers</i>			Časopisi <i>Magazines</i>			Rukopisi <i>Manuscripts</i>		
	broj naslova <i>number of titles</i>	broj primjeraka <i>number of copies</i>	dužina zapremljenih polica u metrima <i>taken shelves length in metres</i>		broj naslova <i>number of titles</i>	broj primjeraka <i>number of copies</i>	dužina zapremljenih polica u metrima <i>taken shelves length in metres</i>	broj naslova <i>number of titles</i>	broj primjeraka <i>number of copies</i>	dužina zapremljenih polica u metrima <i>taken shelves length in metres</i>	broj naslova <i>number of titles</i>	broj primjeraka <i>number of copies</i>	dužina zapremljenih polica u metrima <i>taken shelves length in metres</i>
2001	41	534.221	870.404	20568.9	808	15.119	238.6	5.449	25.050	486.2	75	62	5
2002	44	471.732	903.487	19725.7	883	15.600	273.5	4.344	26.297	484.1	101	100	6
2003	46	494.845	959.423	21673.5	471	18.421	258.1	3.561	26.138	405.7	121	133	6
2004	47	530.893	1.074.193	21124.3	483	14.779	213.8	4.216	29.170	429.9	122	137	5
2005	47	536.413	1.046.003	19810.0	782	16.909	234.0	6.901	30.581	438.0	134	121	6
2006	48	623.594	1.257.971	25295.6	2.236	19.765	298.9	6.065	36.580	572.4	135	122	5

Tabela 15.²³

11. Obraden neknjižni bibliotečki materijal <i>Processed non-book library material</i>									
	Ukupno <i>Total</i>	Broj predmeta fizičke jedinice <i>Number of items in the physical unit</i>							
		geografske karte <i>geographic maps</i>	djela za slijepe <i>issues for the blind</i>	mikro oblici <i>micro forms</i>	film i video snimci <i>film and video recordings</i>	vizuelna građa <i>visual material</i>	vizuelna projekcija <i>visual projection</i>	zvučni snimci <i>audio recordings</i>	ostalo <i>other</i>
2001	41	155	0	0	132	1.353	21	80	843
2002	44	164	0	0	136	3.454	105	85	582
2003	46	168	0	1	150	9.706	105	101	583
2004	47	207	0	1	144	3.665	111	139	576
2005	47	64	0	1	201	3.886	108	219	575
2006	48	66	0	1	307	4.021	410	260	628

²³ Data tabela se odnosi samo na Republiku Srpsku. Zbog različitih metodoloških pristupa koji se primjenjuju u entitetskim zavodima nije moguće agregirati podatke o bibliotekama za BiH. Podaci o bibliotekama se u FBiH prikupljaju trogodišnje. Zadnji podaci su prikupljeni 2004. godine. Kultura i umjetnost/Culture and Art 2001-2006, Tematski bilten 08, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2008, str. 21.

Tabela 16.²⁴

12. Zaposleni u bibliotekama Employees in libraries													
	S punim radnim vremenom Working full-time						S kraćim od punog radnog vremena Working part-time						osoblje područnih biblioteka staff in regional libraries
	ukupno total	stručni bibliotekarski radnici professional workers in library				ostali others	ukupno total	stručni bibliotekarski radnici professional workers in library				ostali others	
		svega all	savjetnici advisers	viši bibliotekari i bibliotekari senior librarians and librarians	viši knjižničari i knjižničari senior assistant librarians and assistant librarians			svega all	savjetnici advisers	viši bibliotekari i bibliotekari senior librarians and librarians	viši knjižničari i knjižničari senior assistant librarians and assistant librarians		
2001	313	206	1	71	134	107	12	0	0	0	0	12	3
2002	303	195	2	70	123	108	12	2	0	2	0	10	2
2003	317	204	1	77	126	113	13	4	0	2	2	9	2
2004	326	218	2	88	128	108	14	2	0	2	0	12	2
2005	330	222	1	91	130	108	11	5	0	2	3	6	3
2006	336	236	1	102	133	100	8	1	0	1	0	7	0

Grafikon 1.²⁵

²⁴ Isto, str. 22.

²⁵ Kultura i umjetnost/Culture and Art 2001-2006, Tematski bilten 08, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2008, str. 22.

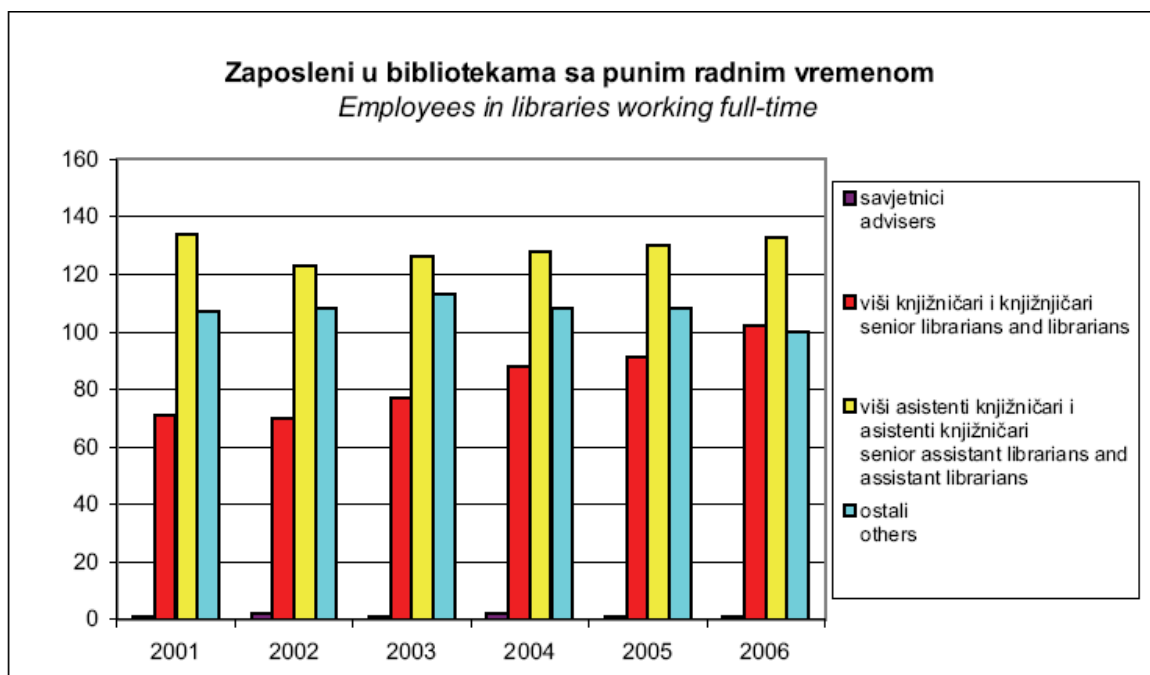

Tabela 17 : Potrošnja BiH domaćinstava (struktura izdataka)²⁶

Struktura izdataka prosječnog BH domaćinstva (3,3 člana)	%
Hrana i piće (ukupno)	32,8
Duhan	2,1
Odjeća i obuća	5,1
Stanovanje i pomoćni mediji	23,5
Namještaj i druge kućne usluge	6,9
Zdravstvo	3,7
Prevoz i komunikacije	12,4
Obrazovanje i kultura	4,8
Ugostiteljske usluge	1,8
Ostale robe i usluge	7,0
Ne hrana (ukupno)	67,2

Kao što možemo zapaziti iz priložene Tabele 9. u strukturi izdataka za potrošnju prosječnog domaćinstva u Bosni i Hercegovini, izdaci za obrazovanje i kulturu čine 4,8% svih izdataka, što je znatno ispod evropskog prosjeka.

²⁶ Izvor: Agencija za statistiku BiH, HBS 2004.

Tabela 18. Mjesečna potrošnja domaćinstava u BiH na rekreaciju i kulturu²⁷

	Razred				
	1	2	3	4	5
BIH	4,5	12,4	26,6	50,9	152,2
FEDERACIJA BIH	5,4	13,8	29,6	55,2	157,0
REPUBLIKA SRPSKA	3,4	10,4	22,4	44,5	143,8
DISTRIKT BRČKO	3,1	6,6	14,9	39,6	135,8
Urbani	6,8	14,3	31,0	58,3	174,4
Ruralni	3,3	11,1	23,5	44,6	130,6
Osnovna škola	3,5	10,0	20,5	40,6	119,0
Srednja škola	6,6	14,3	29,6	54,2	151,7
Fakultet	4,9	13,9	31,7	58,3	192,2
Zaposlen	5,1	16,6	29,9	56,6	159,5
Nezaposlen	5,7	9,9	25,6	46,0	132,8
ostalo	4,2	10,1	23,1	42,4	141,4

Napomena uz ovu tabelu:

Domaćinstva su klasificirana u 5 razreda temeljem ukupne novčane potrošnje domaćinstva. Razred broj 1 predstavlja 20% domaćinstava u BiH sa najnižom novčanom potrošnjom, dok razred 5 predstavlja 20% domaćinstava u BiH sa najvišom potrošnjom. Razredi 2, 3 i 4 predstavljaju ponaosob po 20% populacije u BiH. Razred broj jedan u tom smislu može poslužiti kao aproksimacija siromašnih stanovnika u BiH.

KULTURNI CENTRI, UMJETNIČKA I KULTURNA UDRUŽENJA, IZDAVAŠTVO

²⁷ Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH iz 2004. godine

Kulturni centri (i biblioteke) stranih zemalja u BiH

- British Council,
- Goethe institut,
- Centar 'Andre Malraux',
- Kulturni centar Islamske Republike Iran (Iranska biblioteka oformljena 1998. godine)
- Ured za kulturu Ambasade Kraljevine Španije u Sarajevu
- Turski kulturno-informativni centar, Sarajevo,
- Francuski kulturni centar 'Sophie Chifflet', Tuzla (Francuska biblioteka osnovana 1998. godine pri Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci Tuzla)
- Institut Français en Bosnie-Herzégovine, Sarajevo
- Centre culturel français de Mostar
- Centre culturel français de Banja Luka
- Turski kulturni centar, Tuzla (osnovan 06. novembra 2002. godine u okviru Narodne i univerzitetske biblioteke u Tuzli)
- Austrijska biblioteka u Tuzli (osnovana 1997. godine; knjižni fond približno 3900 knjiga: enciklopedije i leksikoni, knjige o arhitekturi, slikarstvu i muzici, biografske knjige i kolekcije)
- Američki kutak u Tuzli (otvoren u januaru 2004. godine u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci Tuzla. Fond broji približno 3000 knjiga, časopisa, multimedijalnih časopisa...)
- Američki kutak u Sarajevu

Izdavaštvo

- ukupno zaposlenih u izdavačkoj i štamparskoj djelatnosti u 2004: 2.472
- od toga žene: 1.044

Djelatnost preduzeća- **izdavanje knjiga** (ukupno): 38

Od toga:

- domaći kapital: 35
- mješoviti kapital : 1
- kapital bivše republike: 1
- ostalo: 1
- u državnom vlasništvu: 5
- u privatnom vlasništvu: 32
- sa mješovitim vlasništvom: 1

Djelatnost - **izdavanje časopisa i periodičnih publikacija** (ukupno): 37

Od toga:

- u državnom vlasništvu: 8
- u društvenom vlasništvu: 0

- u privatnom vlasništvu: 29

Ostala izdavačka djelatnost (ukupno): 54

Od toga:

- u državnom vlasništvu: 4
- u privatnom vlasništvu: 50
- domaći kapital: 49
- strani kapital: 2
- mješoviti kapital: 1
- kapital bivše republike: 2

Djelatnost- **štampanje novina** (ukupno): 11

Od toga:

- u državnom vlasništvu: 1
- u privatnom vlasništvu: 10
- domaći kapital: 11

Djelatnost- **štampanje na drugom mjestu nepomenuto** (ukupno): 305

Djelatnost- **priprema i izrada štamparske forme** (ukupno): 67

Od toga:

- u državnom vlasništvu: 3
- u privatnom vlasništvu: 64
- domaći kapital: 65
- strani kapital: 2

Ostale usluge u vezi sa štampanjem (ukupno): 92

Od toga:

- u državnom vlasništvu: 3
- u privatnom vlasništvu: 88
- u društvenom vlasništvu: 1
- domaći kapital: 91
- strani kapital: 1

**Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH/registar BiH
Preduzeća (Podaci o registravanim preduzećima sa web
site-a Vanjskotrgovinske komore BiH/registar BiH*

KULTURNA INDUSTRIJA I MEDIJI

Muzička industrija

Djelatnost preduzeća- **proizvodnja muzičkih instrumenata: 1**

- državno vlasništvo
- domaći kapital

Djelatnost **muzičkih škola i sl., vanredno obrazovanje** (ukupno): 10

od toga:

- u državnom vlasništvu: 9
- u privatnom vlasništvu: 1
- domaći kapital: 10

Djelatnost- **umnožavanje zvučnih zapisa** (ukupno): 12

Od toga:

- u privatnom vlasništvu: 12
- domaći kapital: 11
- strani kapital: 1

Filmska industrija

Djelatnost- **snimanje filmova i videofilmova** (ukupno): 38

Od toga:

- u državnom vlasništvu: 1
- u privatnom vlasništvu: 37
- domaći kapital: 36
- strani kapital: 1
- mješoviti kapital: 1

Djelatnost - **distribucija filmova i videofilmova** (ukupno):34

Od toga:

- u privatnom vlasništvu: 33
- u društvenom vlasništvu: 1
- domaći kapital: 31
- strani kapital: 1
- kapital bivše republike: 2

Ostali tipovi preduzeća registrovanih u Vanjskotrgovinskoj komori BiH

Djelatnost - **preduzeća za reklamu i propagandu(ukupno):** 214

Od toga:

- u državnom vlasništvu: 1
- u privatnom vlasništvu: 212
- ostalo:1
- domaći kapital: 172
- strani kapital: 13
- mješoviti kapital:6

- kapital bivše republike 21
- ostalo:2

Djelatnost- **obrazovanje odraslih (strani jezici, kurssevi i sl) ,**
 ukupno:170

Od toga:

- u državnom vlasništvu: 24
- u privatnom vlasništvu: 63
- u društvenom vlasništvu: 1
- mješovito vlasništvo: 2
- ostalo: 80
- domaći kapital: 113
- mješoviti kapital:1
- kapital bivše republike: 1
- ostalo: 55

Djelatnost - **umjetničko, književno i scensko izvođenje**
 (ukupno): 198

Od toga:

- u privatnom vlasništvu: 20
- u privatnom vlasništvu: 79
- u mješovitom vlasništvu: 1
- ostalo: 98
- domaći kapital: 135
- mješoviti kapital: 1
- ostalo: 62

Objekti **za kulturne priredbe (centri za kulturu i sl.):** 39

Od toga:

- u državnom vlasništvu: 25
- u privatnom vlasništvu: 13
- ostalo: 1
- domaći kapital 36
- ostalo: 3

Djelatnost preduzeća - **javni arhivi** (ukupno): 7

Od toga:

- u državnom vlasništvu: 6
- ostalo:1

Djelatnost- **muzeja** (ukupno): 18

Od toga:

- u državnom vlasništvu: 14
- u privatnom vlasništvu: 3
- umješovitom vlasništvu:1
- domaći kapital: 18

Djelatnost- **zaštita kulturne baštine** (ukupno) :22

Od toga:

- u državnom vlasništvu: 9

- u privatnom vlasništvu: 2
- ostalo: 11
- domaći kapital 14
- ostalo: 8

*Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH/registar BiH Preduzeca (Podaci o registriranim preduzećima sa web site-a Vanjskotrgovinske komora BiH/registar BiH)

Mediji

RADIO I TV STANICE

Tabela 20. ²⁸

²⁸ Kultura i umjetnost/Culture and Art 2001-2006, Tematski bilten 08, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2008, str. 12.

1. Radio stanice i zaposleni u radio stanicama Radio stations and employees in radio stations									
	Broj stanica Number of stations	Broj radio predajnika Number of radio transmitters	Ukupan broj radnika Total number of workers	Vezani za rad emisija Connected with the programme work				Administrativno osoblje Administration	Ostali Others
				Umjetničko osoblje Art staff	Novinari Journalists	Spikeri i lektori Speakers and lecturers	Tehničko i drugo osoblje Technical and other staff		
2001	117	199	1.577	103	630	162	414	176	92
2002	112	228	1.619	93	631	183	459	180	73
2003	114	235	1.335	83	520	162	346	170	54
2004	114	247	1.490	97	588	156	359	203	87
2005	119	270	1.442	90	569	161	355	190	77
2006	120	270	1.406	71	579	156	362	178	60

Grafikon 2.²⁹

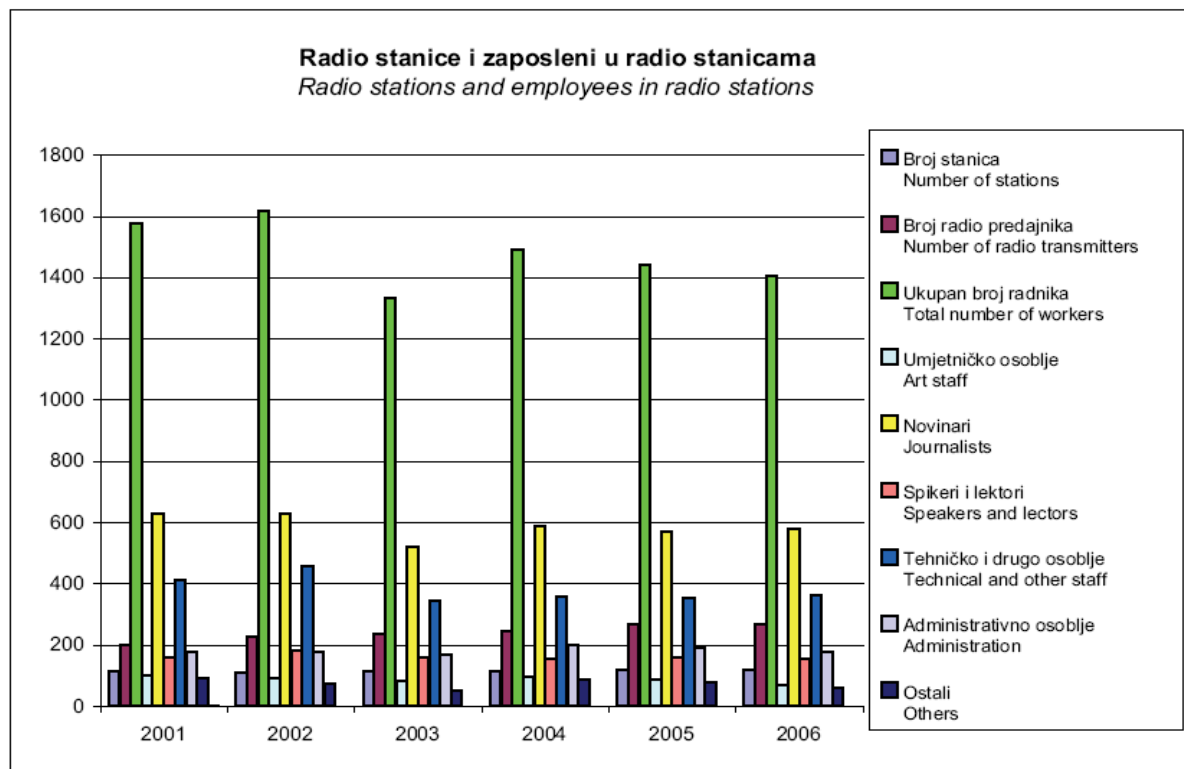

Tabela 21.³⁰

²⁹ Isto.

³⁰ Kultura i umjetnost/Culture and Art 2001-2006, Tematski bilten 08, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2008, str. 13.

2. Emitovani program radio stanica u satima Broadcasted radio station programme, in hours									
	Vrsta emitovanog programa Type of broadcasted programme								
	Informativno-dokumentarni program Informative-documentary programme	Kulturno-umjetnički,naučni,dramski program Cultural-artistic,scientific,drama programme	Zabavni program Entertainment programme	Dječiji, omladinski i obrazovni program Educational and programme for children and youth	Muzički program Musical programme	Sportski program Sport	Komercijalni program Commercial programme	Ostali Others	
2001	121.170	32.392	80.365	30.808	265.218	19.176	58.312	14.073	
2002	146.187	31.596	85.413	30.431	274.551	22.155	63.514	11.728	
2003	147.157	31.301	94.536	33.769	304.749	23.360	65.669	11.019	
2004	147.010	33.404	93.377	35.736	307.396	23.978	61.158	15.664	
2005	146.490	34.455	87.565	35.577	328.362	24.316	63.022	15.685	
2006	150.179	35.040	86.014	34.794	325.791	26.944	64.403	15.979	

Grafikon 3. Vrste emitovanog programa³¹

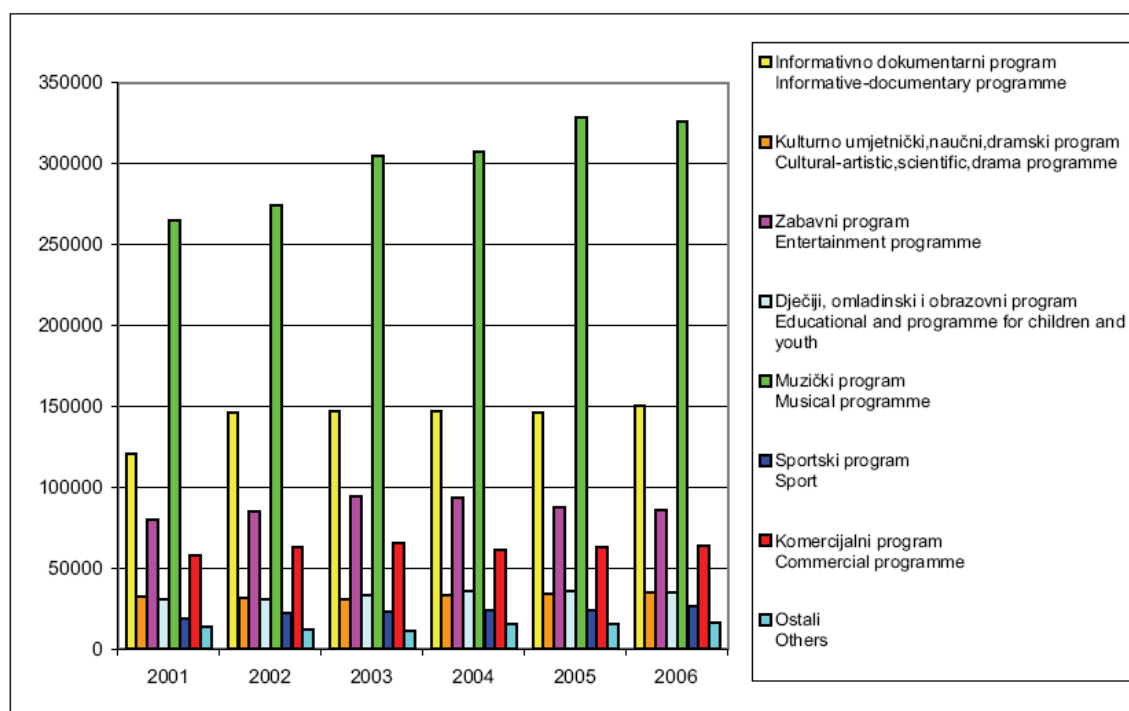

Tabela 22.³²

³¹ Isto.

³² Kultura i umjetnost/Culture and Art 2001-2006, Tematski bilten 08, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2008, str. 14.

3. TV stanice i zaposleni u TV stanicama TV stations and employees in TV stations									
	Broj stanica Number of stations	Broj TV predajnika Number of TV transmitters	Ukupan broj radnika Total number of workers	Vezani za rad emisija Connected with the programme work				Administrativni radnici Administration	Ostali Others
				Umjetnički radnici Art staff	Novinari Journalists	Spikeri i lektori Speakers and lecturers	Tehničko i drugo osoblje Technical and other staff		
2001	37	96	1.590	97	457	83	703	165	85
2002	33	115	2.626	228	594	94	1.343	257	110
2003	36	139	2.350	237	547	73	907	313	273
2004	36	173	2.648	331	610	64	977	330	336
2005	37	193	1.809	198	604	61	585	176	185
2006	39	158	1.722	238	602	68	562	150	102

Grafikon 4.³³

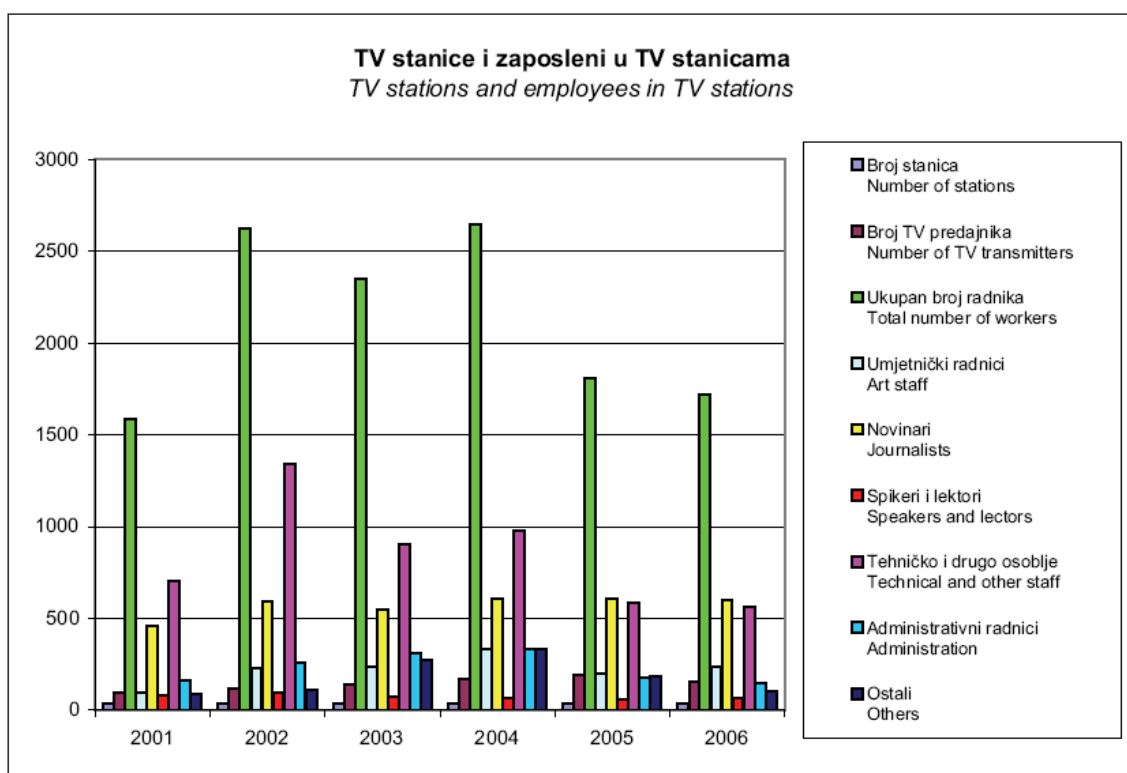

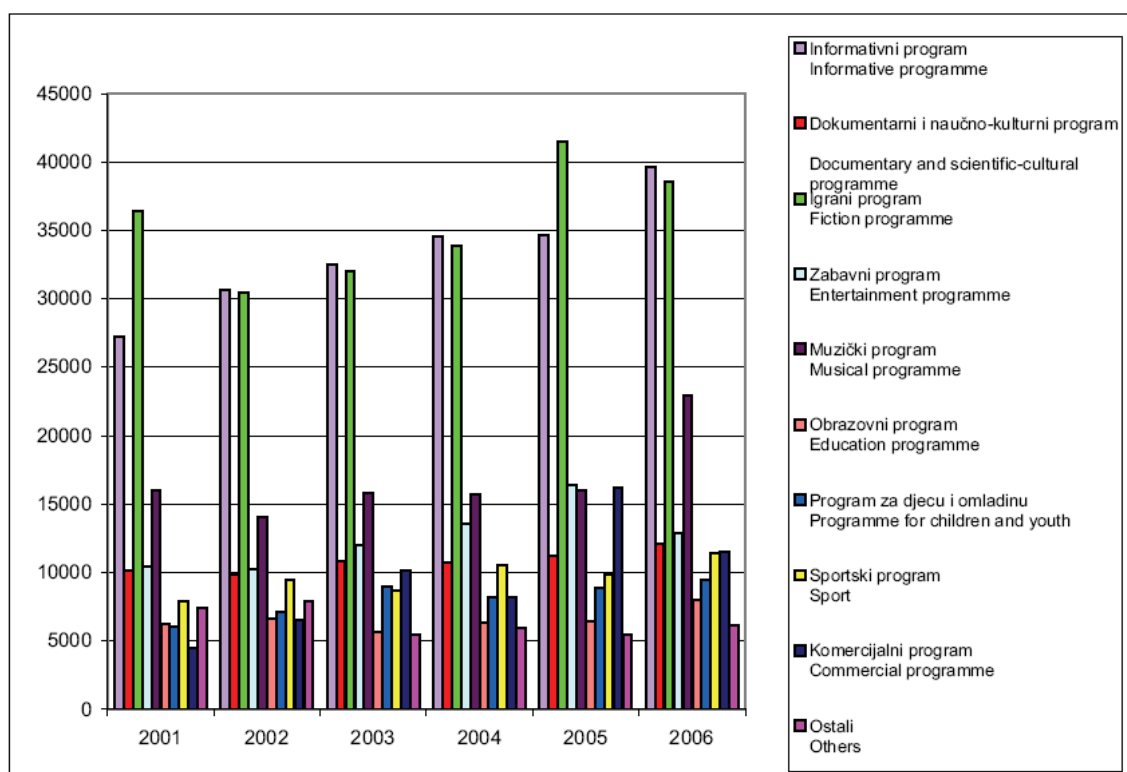
Tabela 23.³⁴

³³ Isto.

³⁴ Kultura i umjetnost/Culture and Art 2001-2006, Tematski bilten 08, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2008, str. 15.

4. Emitovani program TV stanica u satima <i>Broadcasted TV station programme, in hours</i>										
Vrsta emitovanog programa <i>Type of broadcasted programme</i>										
	Informativni program <i>Informative programme</i>	Dokumentarni i naučno-kulturni program <i>Documentary and scientific-cultural programme</i>	Igrani program <i>Fiction programme</i>	Zabavni program <i>Entertainment programme</i>	Muzički program <i>Musical programme</i>	Obrazovni program <i>Education programme</i>	Program za djecu i omladinu <i>Programme for children and youth</i>	Sportski program <i>Sport</i>	Komercijalni program <i>Commercial programme</i>	Ostali <i>Others</i>
2001	27.187	10.140	36.452	10.477	15.965	6.231	6.058	7.901	4.503	7.422
2002	30.643	9.865	30.516	10.294	14.082	6.624	7.138	9.466	6.527	7.929
2003	32.469	10.806	32.081	11.969	15.837	5.672	8.933	8.661	10.123	5.511
2004	34.597	10.693	33.911	13.595	15.695	6.375	8.171	10.547	8.173	5.967
2005	34.704	11.245	41.538	16.379	16.016	6.478	8.887	9.827	16.161	5.457
2006	39.662	12.107	38.607	12.898	22.897	8.032	9.481	11.422	11.489	6.188

Grafikon 5.³⁵

Štampa

- dnevnih listova: 7
- sedmičnih i mjesečnih: 46

³⁵ Isto.

59% stanovništva čita dnevnu štampu (bez obzira da li su dnevna, sedmična, 15-dnevna ili mjesečna)

Radio

- 143 radio stanice (2004)

49% stanovništva sluša radio svaki dan

Televizija

- 42 TV stanice (2004 god)

96 % stanovništva u BiH gleda TV

Internet

- oko 55.000 privatnih korisnika
- 32.000 kompanija
- oko 3.000 korisnika u obrazovnom sektoru

Broj novinskih agencija: 7

Godišnji prihod marketinga u medijskom sektoru:

Pretpostavlja se oko 50 miliona KM (neto), dok "gross value" ide do 100 miliona KM neto

Definicije najčešće korištenih pojmova i termina:

Filmska djelatnost obuhvata snimanje, distribuciju i prikazivanje filmova.

Kino je dvorana ili otvoreni prostor opremljen uređajima za javno prikazivanje filmova. Kina rade kao stalna u dvorani, pokretna (putujuća) i ljetna. Mogu biti samostalna, u sastavu preduzeća za prikazivanje filmova, u sastavu drugog preduzeća, kulturno-obrazovne ustanove, te privatna.

Pozorišta obuhvataju rad profesionalnih, amaterskih, dječjih i eksperimentalnih pozorišta.

Profesionalna pozorišta su kulturno-umjetničke ustanove sa stalnim profesionalnim ansamblom i dvoranom u kojoj daju predstave.

Dječja pozorišta su profesionalna pozorišta koja redovno daju predstave za djecu.

Amaterska pozorišta su kulturno-umjetničke ustanove u čijem su ansamblu pretežno amateri, a mogu biti samostalna ili u sastavu udruženja kulturno - umjetničkog amaterizma.

Profesionalni orkestri su muzički sastavi profesionalnih muzičara koji izvode simfonijsku i koncertnu muziku.

Bibliotekom se smatra svaka sređena zbirka štampanog ili drugim sredstvom umnoženog materijala (knjiga i periodike) i drugih dokumenata uključivši grafičke i audiovizuelne.

Prema namjeni, biblioteke mogu biti: nacionalna, visokoškolske, specijalne, javne i biblioteke osnovnih i srednjih škola koje su namijenjene prvenstveno učenicima i nastavnicima.

Knjižni fond biblioteke obuhvata sve knjige, brošure, listove (novine), časopise i

rukopise registrovane u bibliotekama. *Neknjižni fond biblioteke* obuhvata plakate, letke, mape, slike, muzikalije, djela za slijepe, audio-vizuelni materijal i sl.

Obrađeni fond je stručno obrađena bibliotečka građa stavljena na raspolaganje

korisnicima. *Naslov* je štampani dokument koji čini jednu cjelinu, bilo da se sastoji od jedne ili više svezaka.

Muzeji su ustanove koje sistematski i naučno obrađuju, čuvaju i izlažu predmete važne za obrazovanje, nauku i umjetnost.

Radio i televizijske stanice su preduzeća ili jedinice u sastavu drugih preduzeća koje preko svojih emisionih radio i televizijskih predajnika emituju program namijenjen javnosti.

